

A SOMOGYVÁRI APÁTSÁGI TEMPLOM TERÜLETÉN ELŐKERÜLT CSONTANYAG EMBERTANI VIZSGÁLATA

BEVEZETÉS

A magyar embertani kutatás elsődleges és legfontosabb célja az ország ember-múltjának tisztázása. E kutatás eddig legelhanyagoltabb területe éppen a magyar középkor emberanyagának vizsgálata. Szükséges, hogy minden hiteles ásatásból származó embercsontanyagot – ha az mégoly töredékes is – publikáljuk és az adatok közzétételével tényismereteket és összehasonlítási alapot közöljünk.

E munka az 1972. és 1973. évi somogyvári ásatások alkalmával előkerült anthropológiai anyag feldolgozását tartalmazza; azokat a csontokét, amelyek az apátsági templom területéről vagy falainak közvetlen közeléből kerültek elő. Célunk a következő volt:

1. megállapítani, hogy kik temetkeztek a templom különböző részeibe;
2. hozzávetőlegesen megállapítani az eltemetettek számát;
3. az összes előkerült csontanyag együttes metrikus értékeinek közzététele azon célból, hogy összehasonlítási alapunk legyen egy XI–XII. századi dunántúli népességről.

Igaz ugyan, hogy egy szerzetes közösség mindig válogatott jelleggel bír, demográfiai értékelése (a férfiak túlnyomó többsége miatt) éppúgy nem lehetséges, illetve nem reális, mint a Dunántúl e területének embertani jellemzése (idegen elemek miatt), mégis egy XI–XII. századi közösség adatát jelenti abból a korból, amelyből minden hiteles, helyesen kezelt anyag nagy értékű a magyar múlt kutatása szempontjából.

A vizsgálati módszer alapjául R. Martin: Lehrbuch der Anthropologie 1928-as kézikönyve szolgált; azt a nyelvet használtuk, amelyet a nemzetközi anthropológiai munkák immár fél évszázada használnak; ez teszi lehetővé a feltárt anyagnak másikkal való reális összehasonlítását. Közvetlen munkánk alapjául a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének felvételi lapjai szolgáltak.

Köszönjük Bakay Kornél ásatásvezető régésznek, hogy a somogyvári apátság feltárásánál vele együtt lépésről lépésre ott lehettünk az anyag születésénél.

A VIZSGÁLATI ANYAG ÉS TERÜLETI MEGOSZLÁSA

A rendelkezésünkre álló embercsontanyagot a következő megoszlásban (egységben) vizsgáltuk meg:

1. északi templomhajó,
2. főhajó,
3. déli hajó,
4. a templom főbejáratának külső oldala,
5. különböző helyekről előkerült kisebb szórványok.

Az egyes egységekről előkerült csontanyagot egyszerre vizsgáltuk és próbáltuk megállapítani, hogy a nemegyszer igen csekély számú és töredékes anyag hány emberhez tartozhatott; amennyiben lehetséges volt, az egyedeket „összekerestük”. A feldolgozott csontvázak (ezek többnyire sírszámmal voltak ellátva már a feltáráskor) numerikus megoszlása a következő:

1. táblázat

A somogyvári templomból előkerült csontvázak és csontvázrészek numerikus összesítése

Életkorok:	Északi hajó			Főhajó			Déli hajó			Főkapu környéke			Egyéb szórvány			Összesen
	ffi.	gy.	nő	ffi.	gy.	nő	ffi.	gy.	nő	ffi.	gy.	nő	ffi.	gy.	nő	
0– 1 éves	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	5
1– 5 éves	—	20	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	23
5–14 éves	—	15	—	—	2	—	—	—	—	3	—	—	—	20	—	40
14–20 éves	11	—	7	—	—	—	2	—	—	2	4	2	7	16	8	59
20–40 éves	51	—	22	7	—	3	20	—	—	9	—	5	48	—	29	194
40–60 éves	36	—	14	5	—	2	6	—	—	2	—	4	29	—	13	111
60– x éves	12	—	2	1	—	—	—	—	—	2	—	—	4	—	2	23
Összesen:	110	39	45	13	3	5	28	1	—	15	7	11	88	38	52	455
Összesen egységben- ként:	194 egyén			21 egyén			29 egyén			33 egyén			178 egyén			

Ha azonban hajónként tovább bontjuk az összes előkerült sírok számát, mindjárt az északi hajóban megállapíthatjuk, hogy sírszám szerint az itt eltemetettek száma: 11 férfi. A 21. számmal ellátott „tömegsírban”, illetve ossariumban volt: 20 férfi és 9 nő, a sírszám nélküli szórványban pedig: 76 férfi (46 egyed 15 éven aluli) és 35 nő. Ez annyit jelent, hogy a templom feltárásakor (utolsó használati idejéből) az északi hajóban csak férfiak voltak eltemetve. Ha elővételezzük a típuselemzéssel foglalkozó fejezetet, akkor megállapíthatjuk, hogy a külföldi szerzetesek – nyilvánvalóan az apátok – az északi hajónak a nyugati részében temetkeztek.

A főhajó temetkezés szempontjából meglehetősen üres. Síros temetkezés csak a nyugati végében volt, Szent László király feltételezett kriptája környékén. Az itt sírszám szerint eltemetettek száma: 7 (5 férfi, 1 gyermek és 1 nő). A férfiak közül 3 olyan, aki harci fegyvertől kapott vágás következtében halt meg. A főszentély nyugati részébe valószínűleg a királyi családhoz vagy kegyúri családhoz tartozók, valamint kiváltságosak temetkeztek. Az egész templom területéről 455 egyén került elő, közülük 3 fejsebbel, s azok is éppen itt vannak eltemetve.

A déli hajóban a sírszám szerint eltemetettek száma: 3, a szórvány pedig 17 egyénhez tartozhat. E területről egyetlen női csont sem került elő. Típusanalízist tekintetbe véve valószínűleg a déli hajóba temetkezett a helyi papság, illetve annak egy kisebb része.

A főbejáraton kívüli területről már arányosan kerültek elő férfiak, nők, gyermekek (15, 7, 11). Ide minden bizonnyal a kolostorban dolgozókat temették családjaikkal, vagy a környéken lakókat, akik valamilyen kapcsolatban voltak a bencés kolostorral.

A templom legkülönbözőbb helyéről előkerült sírhoz nem köthető szórvány embercsontanyag hovatarozása nem értékelhető; arányosan kerültek elő férfiak, nők, gyermekek csontvázmarradványai, többnyire csak töredékekben. Ez a csontanyag főleg statisztikai értékeléshez használható.

Átlagos életkor és életkorgrafikon természetesen nem számítható az előkerült csontleletek alapján, és nem szabad a kapott értékekkel más leletgyűteseket összehasonlítani. Nem, mert az összes neonatus-ok (újszülöttek) száma csak 5 (1,09%) a XI. századi 15,2%-os értékkel szemben. Úgyszintén nem reális a 15 év alatt elhunytak száma sem, ez a somogyvári apátság templomban talált csontanyag alapján csak 14,9%, a közép-európai 46,2%-kal szemben. Csak azt mondhatjuk, hogy a templom területén eltemetetteknek az átlagos életkora: 35,00 év. Ez nem jellemzi a XI–XII. századi magyarságot.

A CSONTVÁZAK ÉS EMBERCSONTLELETEK LEÍRÁSA

1. Északi hajó

3. sz. sír. 30–40 éves férfinak állkapocstöredékei, kalottja és töredékes vázcsontjai. Számított termete: 163 cm.

4. sz. sír. Senilis korban levő férfinak töredékes agykoponyája. Hyperdolichocephal, orthocephal, akrocephal, homlok erősen szűkült, gyengén batrocephal. Típusa mediterrán-nordikus.

14. sz. sír. 30–40 éves férfinak teljes, jó megtartású csontváza. Brachycephal, hypsikephal, metriocephal, stenometop. Ossa suturarum d: 5, s: 4; platymer, euryknem. Számított termete: 178 cm. Típusa közeli az alpihoz.

14/a sz. sír. 25 éves férfinak állkapcsa és jobb femurja. Számított termete: 160 cm.

15. sz. sír. Töredékes koponya, vázból csak törzs és jobb femur felső része. Férfi, 18–20 éves. Euryprosop, euryen, mesokonch, mesorrhin, leptostaphylin, brachyuran. Apertura piriformis asymmetrikus (orrsövényferdülés miatti) (IV. tábla). Típusa: gracil-alpi-mediterrán, termete: 171 cm.

16. sz. sír. 25 éves férfinak lábcsonthajói (termete: 173 cm).

17. sz. sír. 60 év körüli férfinak töredékes koponyája; mesocephal, eurymetop.

19. sz. sír (I. tábla). 40 éves férfinak jó megtartású, közel teljes csontváza. Brachycephal, hypsikephal, metriocephal, metriometop, mesognath, meso-leptoprosop, lepten, mesokonch leptorrhin. Ossa suturarum: d: 2, s: 3. Számított termete: 171 cm, típusa: cro-magnonid, kevés taurid jelleggel.

20. sz. sír. 30–40 éves férfinak közepes megtartású, teljes csontváza. Brachycephal, hypsikephal, metriocephal, stenometop, orthognath, mesen, hypsikonch, leptorrhin, brachystaphylin, brachyuran. Apertura piriformis asymmetrikus, lambda-lapulat, paradontosis. Számított termete: 171 cm, bal térdízület arthrosisos. Típusa: alpi, kevés cro-magnonid jelleggel.

21. sz. téglasír (ossarium). E közös sírba másodlagosan, valószínűleg a templom építésekor talált sírokból származó egyének csontjait vagy exhumáltak csontjait temették. Összesen 32 egyéntől származó csontanyag volt a 21. számú sírban: 20 férfi, 9 nő, 1 infans I. és 2 infans II. különíthető el.

25. sz. sír. 30–40 éves férfinak töredékes koponyája és teljes vázcsontozata. Brachycephal, hypsikephal, metriocephal, metriometop, mesognath, leptoprosop, lepten, hypsikonch, leptorrhin, leptostaphylin, brachyuran. Több osztatú os epiptericum, ossa suturarum: d: 3, s: 2, sutura metopica. Termete: 167 cm, típusa: dinári-„frank”.

27. sz. sír (V. tábla). 30–35 éves férfinak teljes, jó megtartású csontváza; mesocephal, hypsikephal, metriocephal, metriometop, euryprosop, euryen, mesokonch, mesorrhin, leptostaphylin, mesuran, meso-combcsontja; mesocephal, hypsikephal, metriocephal, gnath. Gyenge torus palatinus. Bal combcsontfej torzult. Termete: 172 cm, típusa: cro-magnonid-mediterrán.

Sírszám nélkül. 16–18 éves fiúgyermeknek töredékes arckoponyája és állkapcsa. Mesokonch, leptorrhin,

leptostaphylin, brachyuran. Homlokcsonton Pacchioni-féle gödrök.

Sírszám nélkül. 40–50 éves férfinak kalottja és jobb combcsontja; mesokephal, hypsikephal, metriokephal, metriometop, mesokonch. Igen sok varratsont a nyílvarraton is.

Az északi hajóból előkerült szórvány csontanyag. Összesen 157 személyhez tartozó csontanyag került elő a következő megoszlásban:

Újszülött: 4.

Infans I.: 19.

Infans II.: 23.

Férfi: 76.

Nő: 35.

2. Főhajó

Kripta a főapszisban. a) Adultus férfinak vázcsont-töredékei. b) 50 év körüli férfinak teljes csontváza (VI. tábla). Brachykephal, hypsikephal, tapeinokephal, metriometop, orthognath, euryprosop, euryen, chamaekonch, mesorrhin, leptostaphylin, dolichuran. Ossa suturarum: d: 5, s: 1; eurymer, euryknem. Termete: 178 cm, cro-magnonid–dinári típusú. Fogkopás rendellenes (XVIII. tábla), sípcsonton és szárkapocscsonton ízületi csonttarajképződés. Keresztcsont 6 részből forrt össze, gégeporc elcsontosodott. c) 40–50 éves nőnek töredékes koponyája és vázcsontjai. A rekonstruálható típusa mediterrán dominanciájú volt, termete: 162 cm.

5. sz. sír. 25 éves férfinak teljes, jó megtartású csontváza. Meso-brachykephal, hypsikephal, metriakrokephal, metriometop, mesognath, euryprosop, euryen, mesokonch, leptorrhin, leptostaphylin, mesuran; platymer, platyknem. Termete: 176 cm, típusa: cro-magnonid, kissé gracilizálva. Koponya jobb supramastoidális részén vízszintes egyenes (kard?) vágás, amely az illető halálát okozta (XIII. tábla). Koronavaraton 3 cm hosszán fossa, orsó- és singcsonton arthrotikus elváltozás.

6. sz. sír (II. tábla). 20 éves férfinak töredékes koponyája állkapocs nélkül, medencéje és lábcsontjai. Dolichokephal, eurymetop, chamaekonch, leptorrhin, leptostaphylin, mesuran. Ossa suturarum: d: 2, s: 3. Számított termete: 168 cm, gracilizált cro-magnonid típusú. Jobb falcsonti dudoron gyógyult sebnyomok (XII. tábla). Ugyanezen sírszám alatt volt 50 éves férfinak medencéje és senilis korban levő férfinak medencéje és combcsontja, melynek feje in vivo torzult.

7. sz. sír. 25–30 éves férfinak közel teljes csontváza. Agykoponya töredékes (IV. tábla). Mesokonch, chamaerrhin, leptostaphylin, brachyuran, gyenge fossa praenasalis, lambda-lapulát, eurymeria, euryknemia. Termete: 161 cm, típusa cro-magnonid-kelet-balti, orr feltűnően széles. Borda törött.

8. sz. sír. 30 éves férfinak töredékes koponyája és néhány vázcsontja. Brachykephal, hypsikephal, akrokephal, eurymetop, euryen, hypsikonch, brachyuran, platymer, euryknem. Termete: 173 cm, típusa: alpi-taurid. Ugyanezen sírban 6 éves gyermeknek combcsontja volt.

9. sz. sír. Adultus férfinak vázcsontjai. Termete: 168 cm.

A főapszisban 20–25 éves férfinak töredékes koponyája és vázcsontjai voltak. Életbeni termete: 162 cm; sutura metopica, kalott belső részén Pacchioni-féle gödröcskék.

A főszentély empóriumának területén adultus férfinak lábcsontjai és 2,5 éves gyermeknek sípcsontja és bordái kerültek elő.

Szórvány csontanyag a főhajó területén. Összesen 11 egyénhez köthető csontanyag került elő a következő megoszlásban: 6 férfi, 4 nő és 1 infans II.

3. Déli hajó

26. sz. sír. 30 éves férfinak arckoponyája, töredékes agykoponyája és teljes vázcsontozata. Hypsikonch, chamaerrhin, leptostaphylin, brachyuran; stenomer, euryknem. Termete: 169 cm, típusa: turáni-alpi. Orrcsont in vivo törött, aszimmetrikusan kalluszosan gyógyult. Hosszú csontokban sequesteres megvastagodások (IX. és XIII. tábla).

„26. sz. sír mellett” jelzéssel két koponya került elő. a) 20 éves férfinak erősen torzult (másodlagosan) és töredezett koponyája, hiányos vázcsontjai. Eurymetop, chamaekonch, leptorrhin, leptostaphylin, brachyuran. Igen sok varratsont. b) 50–55 éves férfinak állkapocs nélküli koponyája és néhány vázcsontja. Mesokephal, orthokephal, metriokephal, stenometop, hypsikonch, leptostaphylin. Gyenge fossa praenasalis, számos varratsont. Termete: 167 cm, típusa: cro-magnonid-kelet-balti. Egy csigolya in vivo törött.

A déli hajóból szórványként 15 férfihoz, 1 infans I-hez és egy juvenis-hez tartozó csontanyag került elő.

4. A templom nyugati főkapuján kívüli III. és IV. szelvényekben

10. sz. sír. Felnőtt (adultus) egyénnek, valószínűleg férfinak igen töredékes, rossz megtartású alszárai és állkapocstöredékei.

11. sz. sír (III. tábla). 20 éves nőnek jobb homloki részén kis mértékben töredékes koponyája és teljes vázcsontozata. Brachykephal, sutura metopica, stenomer, mesoknem. Termete: 160 cm, típusa: ibero-mediterrán-alpi.

11. és 12. sz. sír között jelzéssel adultus férfinak és 5–6 éves gyermeknek váztöredékei kerültek elő.

12. sz. sír. 18–20 éves férfinak (III. tábla) teljes, jó megtartású csontváza. Brachykephal, orthokephal, tapeinokephal, stenometop, orthognath, chamaekonch, mesorrhin, leptostaphylin, brachyuran. Gyenge fossa praenasalis, ossa suturarum: d:1, s:1; stenomer, mesoknem. Termete: 170 cm, típusa: gracilizált cro-magnonid.

12/a sz. sír. 25 éves nőnek kalottja (dolicho-mesokephal), impactált fog. Depressio praelambdaidea.

12–13. sz. sír közötti területről *adultus* nőnek maxilláris és mandibuláris alveolus-része és vázcsontjai, valamint *maturus* férfinak bal capitulum nélküli állkapcsa került elő.

13. sz. sír. a) *Infans II*-nek koponyatöredékei, valamint 14–15 éves leánykának b) közel teljes, de igen rossz megtartású csontváza.

„13–14-es sírfolt”-ban 30 éves férfinak állkapocsközepe volt.

22. sz. sír. 25 éves nőnek közel teljes csontváza. Koponya rossz állapotban. Termete: 162 cm, típusa valószínűleg *cro-magnonid*-alpi lehetett.

„22. sz. sír mellett” 16 éves *juvenis*-nek sípcsonttöredékei, valamint felnőtt férfinak vázcsontmaradványai voltak.

22. sz. sír lábánál *adultus* nőnek maxillája volt.

23. sz. sír. 60 év fölötti nőnek rossz megtartású, közel teljes csontváza. A koponya hátul erősen kipúposodó, valószínűleg dominánsan *mediterrán* jellegű volt. Termete: 167 cm. A csontváz lába között 13 éves gyermeknek talajban másodlagosan kissé deformálódott koponyája volt. A homlokvarrat mellett számos varratsontja és foganomáliája.

24. sz. sír. *Senilis*, 60 év fölötti férfinak teljes csontváza; a koponyából csak szilánkok maradtak meg. Termete: 174 cm volt.

25. sz. sír. 14 éves gyermeknek maxillája és mandibulája. *Paradontosis* (XXII. tábla).

A főkapu északi sarkánál 40 éves férfinak teljes koponyája, melynek vertex-bal oldala másodlagosan sérült (VI. tábla). *Dolicho-mesokephal*, *chamaecephal*, *tapeinocephal*, *metrio-eurymetop*, *orthognath*, *euryprosop*, *mesen*, *mesokonch*, *leptorrhin*, *brachystaphylin*, *brachyuran*. Nyílvarrat mentén több varratsont. Foggyökérgyulladás (XVIII. tábla), jobb homlokon 2 lencse nagyságú *osteoma*. Típusa: *cro-magnonid-atlanto-mediterrán*.

Szórványleletek a templom bejárata körül (a III. szelvényben). E területről 6 férfihoz, 2 gyermekhez és 3 nőhöz tartozó csontlelet került elő.

5. A templom ásatásakor különböző helyekről előkerült szórvány embercsontanyag

Összesen 177 egyének csontja volt a szórványokból elkülöníthető (lehetséges, hogy a valóságban eltemetettek száma ennél valamivel kevesebb, mert ahol csak kevés csontanyag került elő, az hozzátartozhat egy másik együtteshez). A szórványanyag a következő megoszlású: 88 férfi; 37 tizenéven aluli; 52 nő.

TAXONÓMIAI ELEMZÉS

A 455 egyedhez tartozó csontleletegyüttesből taxonómiai elemzésre csak 19 sírból származó csontváz volt alkalmas. Ezek a csontvázak a sírszámokkal ellátott leletekből adódnak. Az északi hajóból származó csontvázleletek taxonómiaiilag a következőképpen oszlanak meg:

4. sz. sír – *atlanto-mediterrán-nordikus*;

14. sz. sír – *alpi* (idegen, talán *gracil-mediterrán* keveredéssel);

15. sz. sír – *gracil-alpi-mediterrán* (IV. tábla);

19. sz. sír – *cro-magnonid-taurid* (I. tábla);

20. sz. sír – *alpi-cro-magnonid*;

25. sz. sír – *dinári-„frank”* (I. tábla);

27. sz. sír – *cro-magnonid-atlanto-mediterrán* (V. tábla).

E 7 sír egyikében sem fordul elő akár a magyarságra jellemző típus vagy főbb típuselem, sem pedig a Kárpát-medence alaplakosságára jellemző típus. Az *alpi* típusnak különféle, főleg *gracil*, *atlanto-mediterrán* keveredése, az *alpi cro-magnonid*, a *dinári-„frank”* és *cro-magnonid-atlanto-mediterrán* típusok, amelyek Délnyugat-Európa lakosságára jellemzők. Különösen a 25. sz. sír (I. tábla) *brachykephal*, *leptoprosop*, *lepten* alakja francia lakosságra jellemző éppúgy, mint a 19. sz. sírnek *brachykephal-meso-leptoprosop*, *lepten* alakja (I. tábla). Az *alpi* típus a Kárpát-medencében ritka, s főleg a turáni keveredés a gyakran előforduló.

A főhajóban a következő sírokat lehetett taxonómiaiilag meghatározni:

b) *kripta* – *cro-magnonid-dinári*;

5. sz. sír – *gracilizált cro-magnonid*;

6. sz. sír – *gracilizált cro-magnonid* (II. tábla);

7. sz. sír – *kelet-balti-cro-magnonid* (IV. tábla);

8. sz. sír – *alpi-taurid*.

A honfoglaló magyarságra ugyancsak a 7. sz. sír (IV. tábla) lehet jellemző, de a többi 4 gyakoribb előfordulása a Kárpát-medencében az alaplakoságnál éppúgy, mint a középkori magyarságnál.

A déli hajóból taxonómiaiilag jól meghatározható csontváz csak kettő volt:

a 26. sz. sír – *turáni-alpi* típus,

a 26. sz. sír – *turáni-alpi* típus;

Mindkettő jellemzi e keveredésben a magyarságot.

A templom nyugati főkapuján kívüli III. és IV. szelvények területéről csak 5 sír volt taxonómiaiilag köthető, a nagy számú szórványanyagnál előforduló anatómiai variációk, részleges típuselemek azonban megfelelnek más középkori magyar temetők anyagának.

A 11. sz. sír – *mediterrán* kevés *alpi* keveredéssel (III. tábla).

A 12. sz. sír – *gracilizált* és *brachykephalizált cro-magnonid* típus (III. tábla).

A 23. sz. sír – valószínűleg *gracil-mediterrán*.

A nyugati főkapu északi sarkától nyugatra jelzéssel – *cro-magnonid-atlanto-mediterrán* (VI. tábla).

A c)-*kripta* *mediterrán*.

A szórványanyag taxonómiai elemzése irreális.

A FOGÁLLOMÁNY

Minden populáció egészségi státusára nagy mértékben jellemző a fogazat, annak egészségi állapota. A somogyvári csontanyagban pontos, kimerítő képet nem kaphatunk erről (a teljes csontvázak kis száma miatt), néhány jellemző adatot azonban rögzítenünk kell.

A bencés apátság teljes területéről összesen csak 771 fog került elő. Ha azt vesszük alapul, hogy az eltemetetteknek a száma összesen 455 volt, és egy-egy felnőttre 32 fogat és gyermekre 20 fogat számítunk, e 771-es szám a lehetséges fogaknak csak 5,61%-a. A továbbiakban vizsgálataink alapjául e 771 fogat vesszük alapul, és erre vonatkoztatjuk megállapításainkat.

Minden népre jellemző a fogak bizonyos mérvű szuvasodási aránya. Történeti népeknél éppúgy irreális a CER-jelzővel dolgoznunk, mint azzal, hogy hány egyénnél fordul elő caries-es fog. Többnyire azt adják meg a szerzők, hogy a rendelkezésre álló fognaknak hány százaléka caries-es. Ez a *caries* százalék Somogyvárnál: 3,76, középkori viszonylatban igen alacsony. A fogak abrúziós szintje éppen ezért fordított arányban áll a caries százalékkal, igen nagyfokú a fogak kopása, éppen ezért a fogak abrúziója alapján kapott életkorok az obliterációs fokhoz, humerus- és femur erővonalak alakulásához, facies symphysialis alakzathoz és más életkor meghatározó ismérvhez képest „siet”, idősebb kort mutat.

Az in vivo felszívódott fogmedri rész a meglevő fogakhoz képest elég magas: 89, számításba véve azt, hogy a vizsgált csontvázak átlagos életkora 35 év.

A kevés rendelkezésre álló fog ellenére is kitűnik, hogy gyakori volt a fogak rendellenessége. Jól megfigyelhetők a fogkő, a gyökérhártya-gyulladások nyomai az állcsontokon, a paradontosis és a fogaknak más betegségei. Ezeket summázva megállapíthatjuk a következőket:

1. *Caries*. Bár a caries előfordulási arányszáma – amint láttuk – meglehetősen alacsony, annak előfordulási helye igen változatos. A kismértékben kopott fogaknál gyakori a felszíni caries (*caries superficialis*) és a tangentialis változat (XXII. tábla). A fognyi cariest számos mai cikk a fogkefe használatával hozza kapcsolatba. De már ekkor is gyakran fordult elő szuvasodás a fog nyakán is. Előfordulási aránya a többihez képest közel azonos a maihoz. A csontváz, főleg sírszámmal előforduló anyagon a caries előfordulása is gyakoribb, mint a szórványanyagon, vagy a templomon kívül talált csontanyagon. Ennek valószínű oka a vezető állásban levő egyének – főleg papok – jobb táplálkozása, a puhább ételek fogyasztása.

2. Gyakorik a fogágybetegségek. Jól tanulmányozható a fogak betegségeinek spontán gyógyulása annak a fogmederben és állcsontokon is nyomot hagyó elváltozásai révén. Így az elpusztult fogak helyén gyakoriak a pulpitisek, periodontitis (gyakran periodontitis progressiva), a foggyökértályog (*abscessus periostalis*), az általános csonthártyagyulladás (*periostitis diffusa*) és a csontvelőgyulladás (*osteomyelitis*). Különösen szembetűnők a 14. sz. sír bal alsó 6-os fogán, az északi hajó északi feléből előkerült 55 éves férfinak bal alsó négyes fogán (XIX. tábla), ugyancsak több északi szelvényben levő személynél (XIX., XXII. és XXIII. táblák).

3. Gyakorik a fogágyfajulások (paradontitis és paradontosis-ok), valószínűleg avitaminózisok követke-

tében. Nagymértékű ez a 26. sz. sírnál, leggyakoribbak az északi hajóból előkerült csontoknál (XXIV. tábla), valamint a főhajóban levő néhány csontvázánál (XXI. és XXII. tábla).

4. Gyakori a nagymértékű fogkő egészséges fogakon (XX. tábla).

5. Rendkívül erőteljesek a somogyvári templom területén talált állkapcsokon a *linea mylohyoideae* (XXV. tábla). Az egész sulcus mylohyoideus és *linea mylohyoidea* közötti terület erőteljesen megemelkedett, nyilván a musculus masseter nagyobb megterheltsége és nagyobb munkája miatt. E jelenség különösen az északi hajóból előkerült csontvázaknál feltűnő.

PATHOLÓGIA

A somogyvári apátság templom területéről előkerült csontvázanyag vizsgálatakor szembeszökő, hogy a traumák, accidentális anomáliák, anatómiai variációk mellett feltűnően nagyszámúak az ízületi eredetű megbetegedések és a fracturák utáni osteomyelitisek. Nem dönthető el a kezünkben levő adatok alapján, hogy azért volt-e nagyszámú ízületi megbetegedés és status post fracturam, majd a gyógyult csontvelőgyulladás, mert a lakóhely (kolostor) nyirkos, köves, nedves helyiségeiben lakóknál ez szükségszerűen bekövetkezett, vagy azért fordulnak elő e megbetegedések olyan gyakran, mert a somogyvári apátság valamilyen formában gyógyhely volt e betegségek számára. Ha e megbetegedések helyi előfordulását vizsgáljuk, egyértelmű a tény, hogy e megbetegedések majdnem kizárólag az északi hajóban eltemetettekre lokalizálódnak. Itt újra felvetődik az imént említett probléma: ha valóban – most már kimondhatjuk – francia bencés papok és apátok voltak a kolostorban, vagy adaptációs betegséggel állunk szemben, vagy pedig olyan papok jöttek Franciaországból, akik ilyen jellegű betegségben szenvedtek és Somogyvárra gyógyították őket. Ez utóbbi látszik valószínűbbnek, ugyanis számos más középkori apátság csontanyagát ismerjük (Ola, Esztergom–Szentkirály, Pilisszentkereszt stb.), és ezek a betegségek közel sem olyan gyakoriak, mint Somogyvárra. Ha a környezeti hatás okozta volna e megbetegedéseket, akkor főleg a fiatalabb korosztályban gyakori lenne a rachitis és azok a betegségek, amelyek a csonttrikulásokkal (*osteoporosis*) járnak (*osteoporosis generalis*, *osteoporosis senilis*, *osteoporosis symmetrica* stb.).

A somogyvári templom területén előforduló betegségek (főleg az északi hajóban) elsősorban a gyulladásos csontelváltozások és az ízületek megbetegedései kategóriájába tartozók.

A csontvelőgyulladás (*osteomyelitis*) és a csonthártyagyulladás (*periostitis*) gyakran átterjedhet a hosszanti Havers-csatornákon keresztül a csont alapállományára is; a csonton történő elváltozások csak másodlagos folyamatok, melyek további következtetésekre adnak lehetőséget. Somogyvárra a csontvelőgyulladásnak mindkét formája előfordul: akut és krónikus

(VII., VIII. és XIX. táblák). A csonthártya leválhat a csonttól, ekkor csontgyulladás következik; ilyenkor a csont elhal, az elhalt csontdarab (sequester) gyakran kérgi helyzetű. A középrész sequesterei általában hosszúságúak, szélei szálkásak, csipkézettek (VII. tábla). A csontfelrakódás egyenetlen, csipkés, dudoros. A csontkinövések az elhalt csont fölé boruló, tetőszerűen kiugró peremet képeznek, amely az egész elhalt részt beboríthatja. A csontvelőgyulladás nemcsak helyi elváltozásokat, hanem súlyos kórfolyamatokat idézhet elő a szívben, tüdőben. Kisebb sérülés is okozhatja, de széptikus (fertőzéses) is lehet, főleg vörheny, tifusz és más fertőző betegségek következményként.

Az idült csontvelőgyulladás (osteomyelitis chronica) leggyakoribb esete a csontszuvasodás (csontcaries). A csontállomány gerendái elpusztulnak, a tömör csontállomány elvékonyodik, a hosszanti csatornák kiszélesednek. A csontállomány helyén nagy üreg támad csonttörmelékkel, elhalt csontrészekkel. A felépítő csontvelőgyulladásnál a sarjszövet csontképző tevékenysége érvényesül, a csontgerendákra új csontállomány rakódik, végső soron osteosklerosis (eburnificatio—elefántcsontosodás) bontakozik ki. A csont vastagodik, nehéz lesz, üregei szűkek, a csontfelszín a csontnövekedéstől egyenetlen, bizarr, csipkés, tarajos, nem hasonlít a gyulladással járó betegségekhez. Ez a felszín általában a sípolynyílás közelében alakul ki. A csontvelőgyulladás általában nem gyógyul magától. E betegség többnyire a csonttöréseket kísérte. Külsőleg is könnyen felismerhető a tetemes lebontás és csontpusztulás alapján. Többnyire kimutatható a sequester és sípolynyílás is (VIII., IX., XI. táblák).

Előfordul még a csonthártyagyulladás (periostitis) is, főleg krónikus formában. Itt a csonthártya erősen megvastagszik, sejtösen beszűrődött rostos szövet alakul ki. Kiterjedt csontvastagodások, csontdudorok (hyperostosisok) vagy csipkézett, szemölcsös csontnövedékek keletkeznek. Csonthártyagyulladás gyakran keletkezhet idült alszárfehély szomszédságában.

Somogyvárott a másik északi templomhajóban gyakran előforduló betegség az *idült ízületi bántalom*

(arthrosis deformans—arthropathia chronica). Tulajdonképpen „kopási betegségnek” tekinthető. A betegség oka többnyire a túlzott igénybevétel, a porc elöregedése, vérellátási és anyagcsere-zavarok, belső elválasztású mirigyek zavarai. A csontvégeket védő rugalmas porcréteg elpusztulása folytán a csontvégek közvetlen behatás alá kerülnek. A szivacsos csontállomány gerendái összeroppannak, az ízületi széleken csontvastagodások és felrakódások, ún. peremexostosisok keletkeznek. Az így keletkezett csontnövedékek erősen eltorzítják a csontvégeket. Az egymással szemben fekvő csontfelszínnek lecsiszolódnak, súlyos mozgáskárosulás, merevség keletkezhet (XIV., XVI. és XVII. táblák).

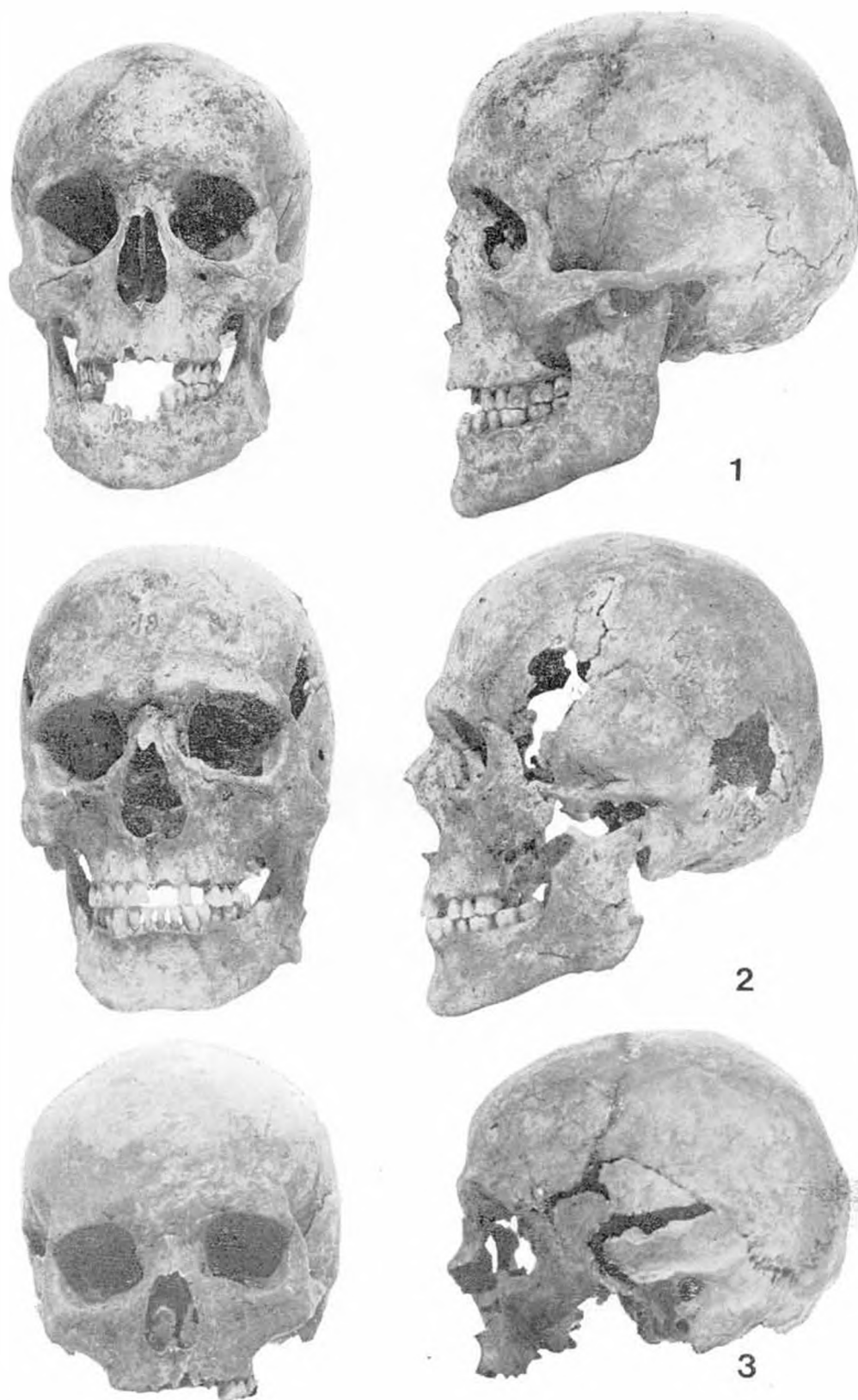
Kevésbé jellemzők egy-egy korra a *csonttörések*. Hármát azonban itt is ki kell emelnünk.

1. Igen nagy számú a kulcscsonttörés; ennek kizárólagos előfordulása az északi hajóban temetettekénél van (X. tábla).

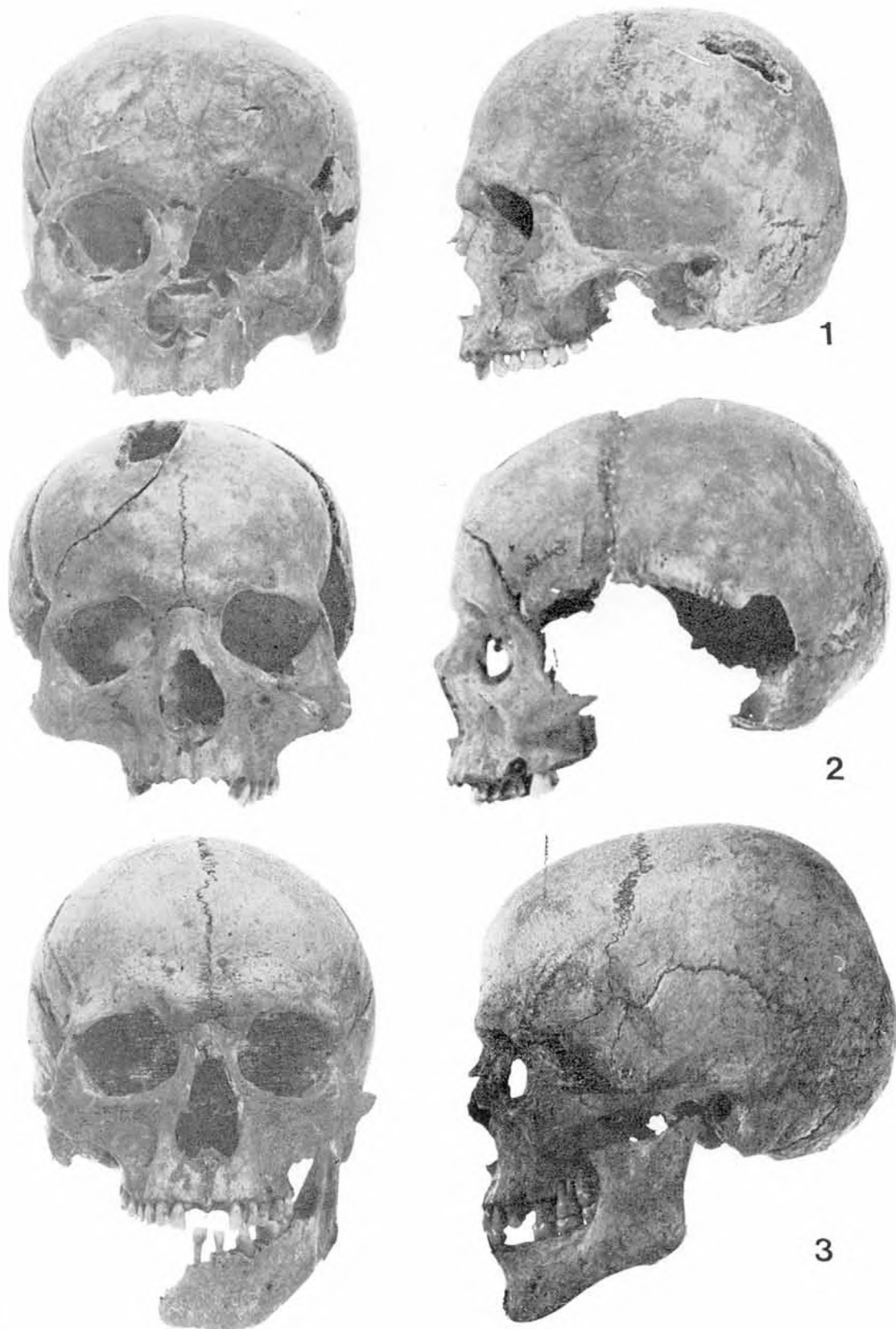
2. Gyakori a fractura a sípcsont és szárkapocs alsó harmadában vagy még az alatti területen. Ilyen esetek is főleg az északi hajóban talált néhány csontváznál fordulnak elő. Oka kettős lehet: vagy a csontvelőgyulladás (ennek további oka fertőző betegségek), melynek következtében meggyengül a csont stabilitása és leggyakoribbak a törések a legnagyobb súllyal és mozgással igénybevett helyeken, elsősorban a sípcsonton és vele együtt a szárkapocson. A másik oka a kizárólagos súlyi igénybevétel és a csontvelőgyulladás csak a status post fracturam-nak másodlagos folyamata.

3. A három fiatal férfi, akiknek fejét éles, lapos számmal vágták be, együtt, egymás mellett fekszenek a főhajónak a nyugati részében. Nyilván együtt, valamely közös okból kifolyólag haltak meg, talán harc közben; ezért megkülönböztetett helyre, közel László király sírhelyéhez temették őket (XIII. tábla).

További pathológiás esetek előfordulása nem jellemző, csak taxatív jelentőségű (XI., XII., XIII., XIV., XV. táblák).

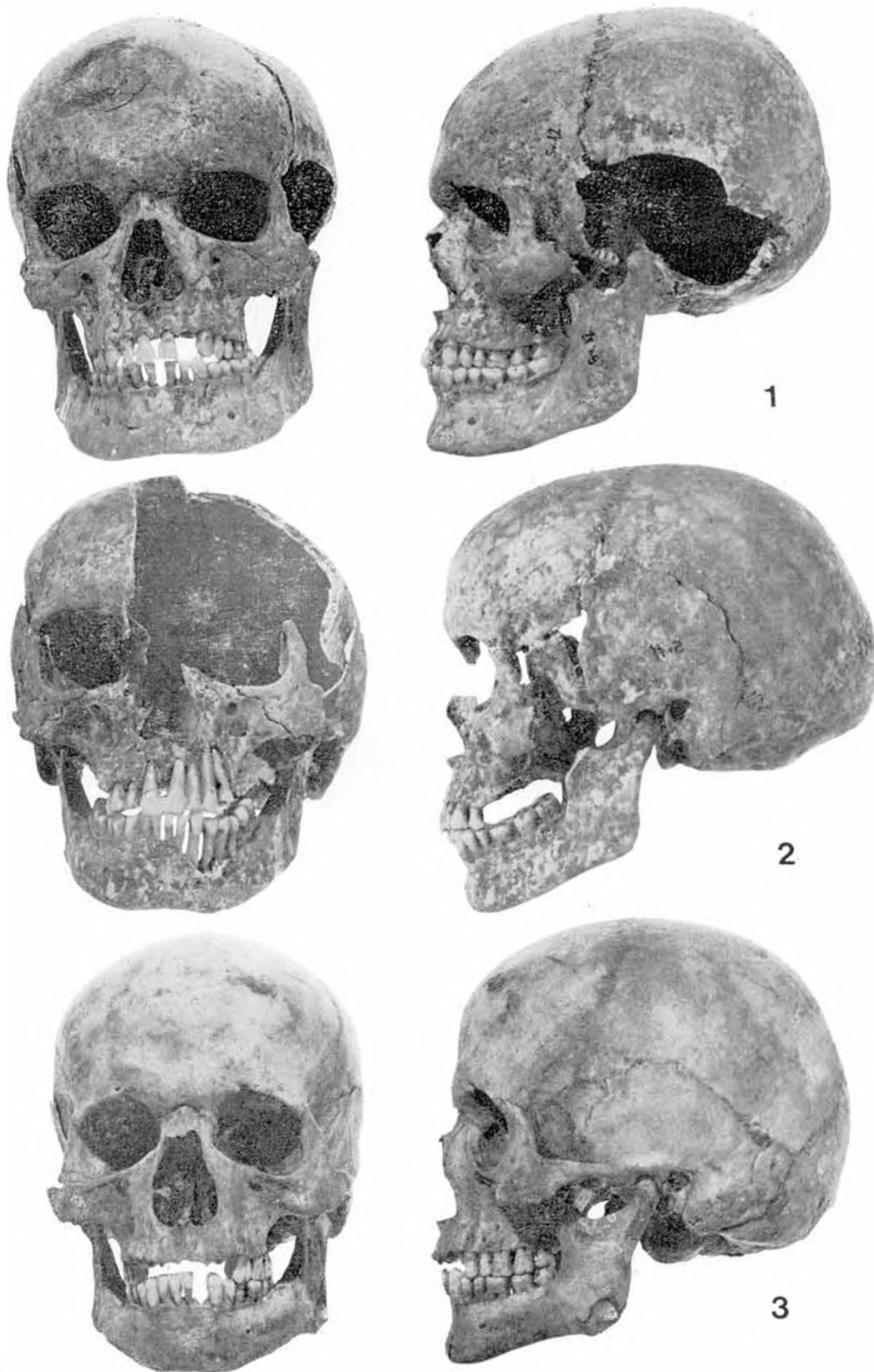

I. tábla. A somogyvári bencés apátság területéről előkerült koponyák 2 nézetben. 1. 25. sír; 2. 19. sír; 3. 16/b. sír. –
Tafel 1 Die aus dem Gebiete der Somogyvári Benediktinerabtei vorgefundene Schädel in zwei Ansicht. 1. der Grab
25; 2. der Grab 19; 3. der Grab 16/b.

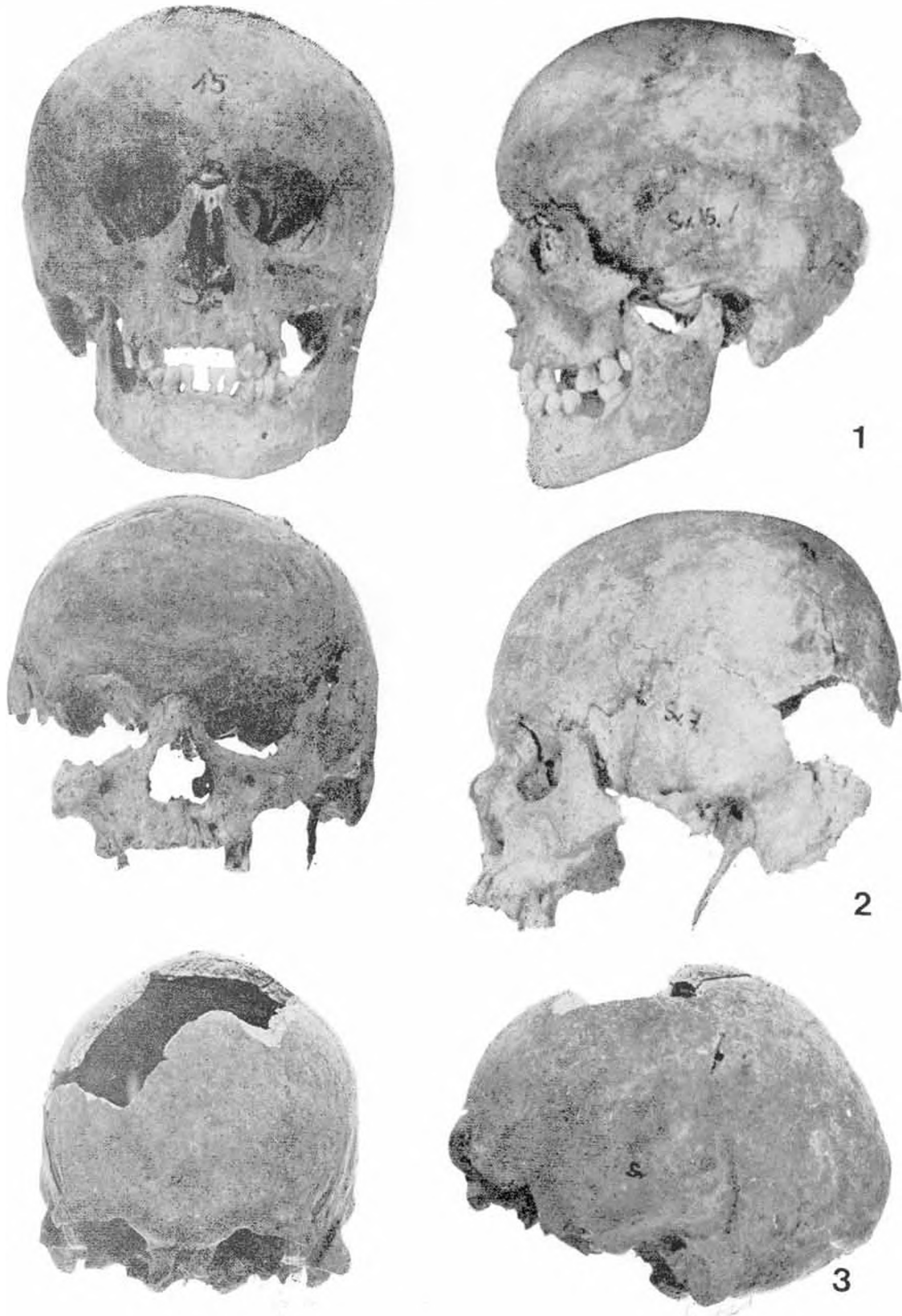

II. tábla. A somogyvári bencés apátság területéről előkerült koponyák 2 normában. 1. 6. sír; 2. 16. sír; 3. szörvány az északi hajóból. — Tafel II. Die aus dem Gebiete der Somogyvári Benediktinerabtei vorgefundene Schädels in zwei Normen 1. der Grab 6; 2. der Grab 16; 3. Sporade aus dem nördlichen Schiff.

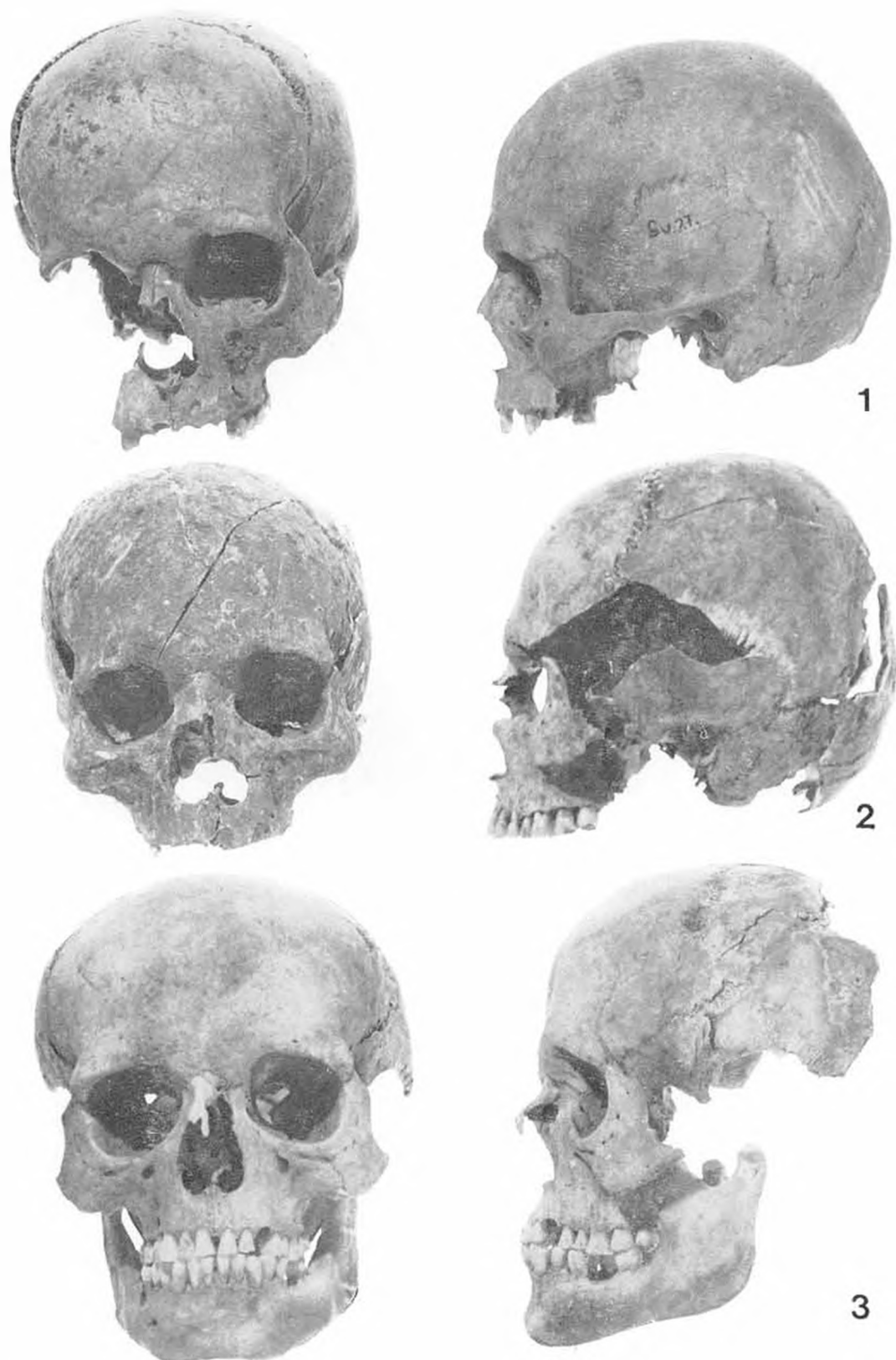

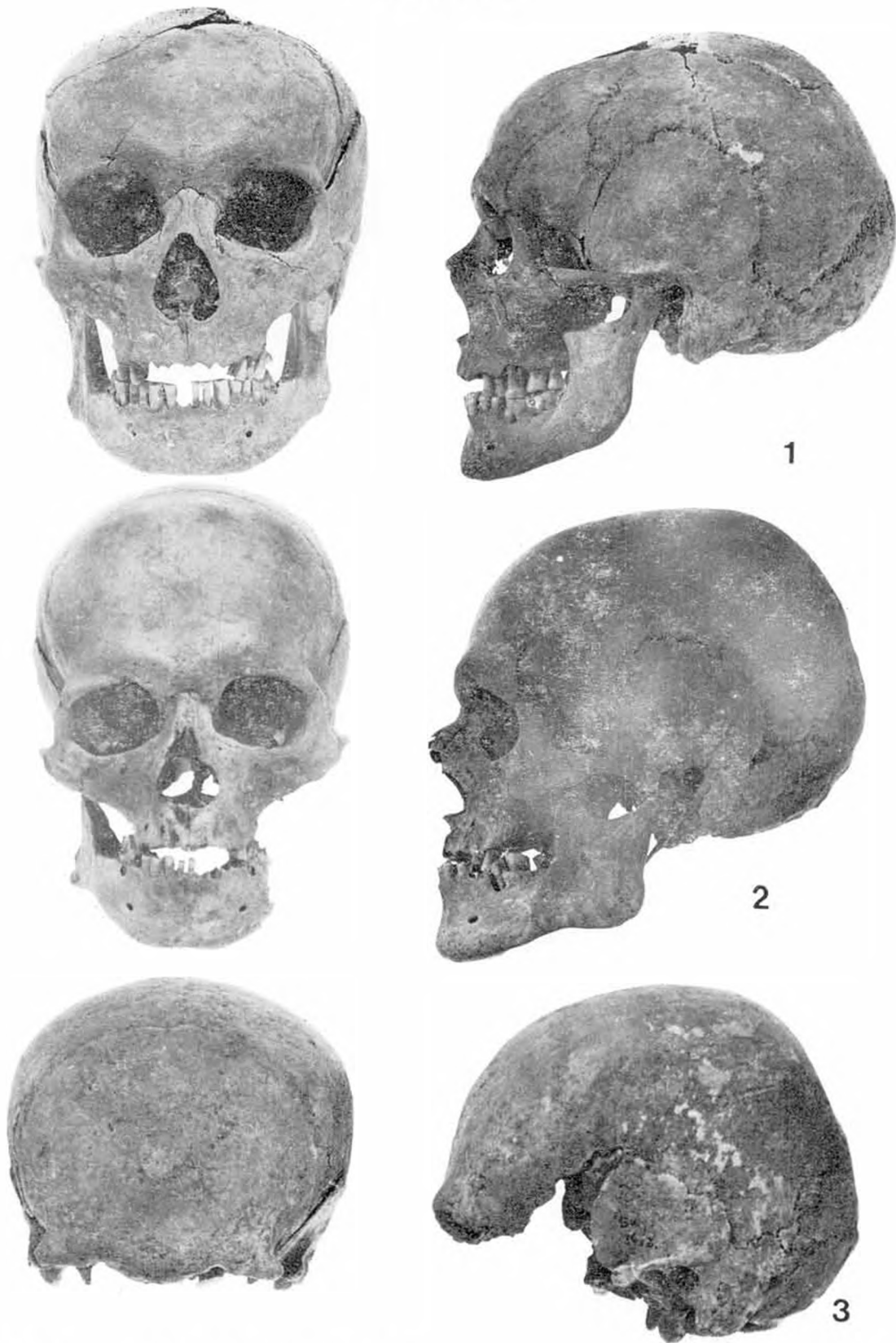
III. tábla. A somogyvári bencés apátság területéről előkerült koponyák 2 normában. 1. 12. sír; 2. 11. sír; 3. 5. sír. —
Tafel III. Die aus dem Gebiete der Somogyvárer Benediktinerabtei vorgefundene Schädel in zwei Normen. 1. der Grab
12; 2. der Grab 11; 3. der Grab 5.

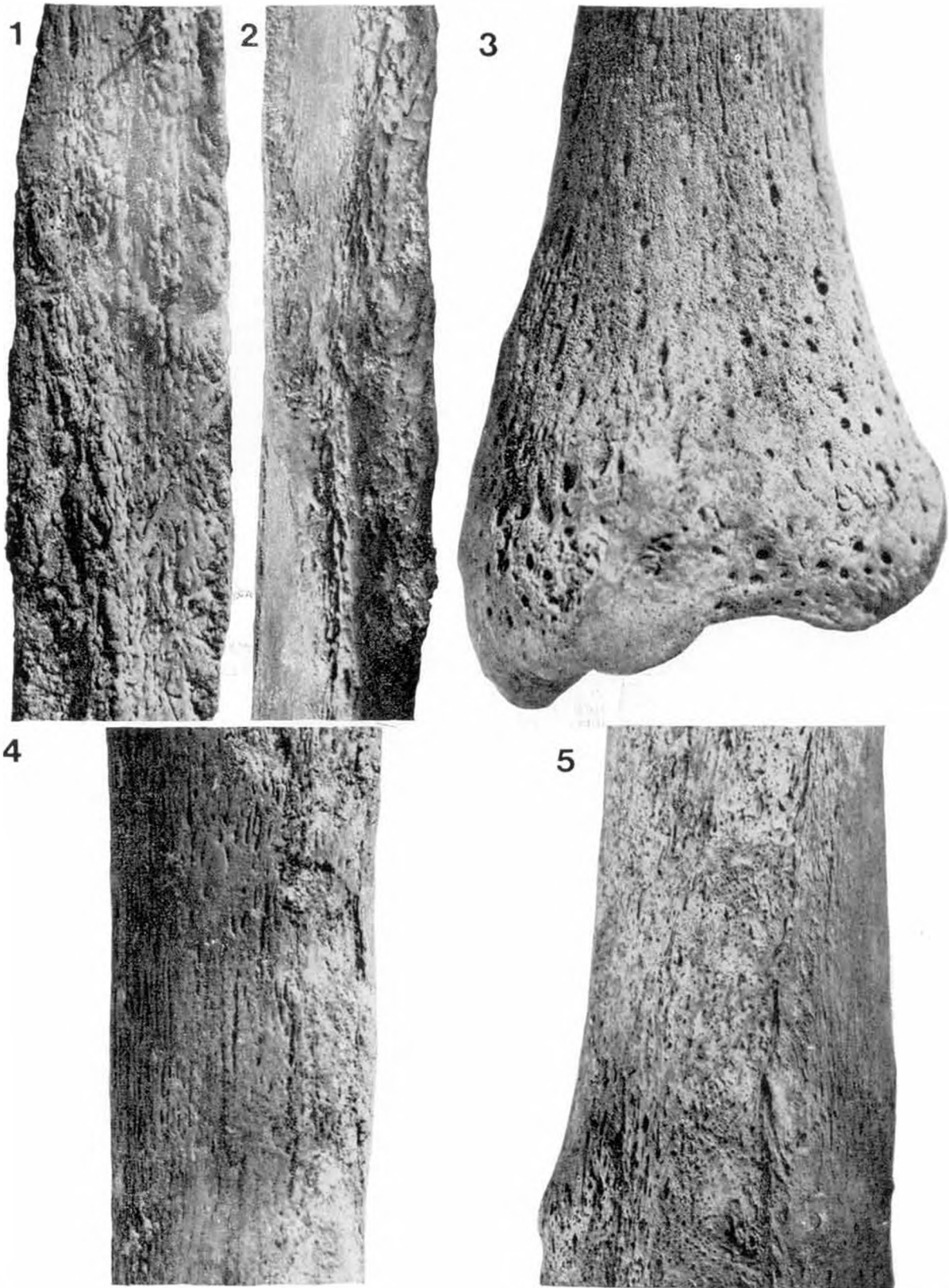
IV. tábla. A somogyvári bencés apátsági templom területéről előkerült koponyák 2 normában. 1. 15. sír; 2. 7. sír; 3. szörvány az északi hajóból. — Tafel IV. Die aus dem Gebiete der Somogyvárer Benediktinerabtei vorgefundene Schädel in zwei Normen. 1. der Grab 15; 2. der Grab 7; 3. Sporade aus dem nördlichen Schiff.

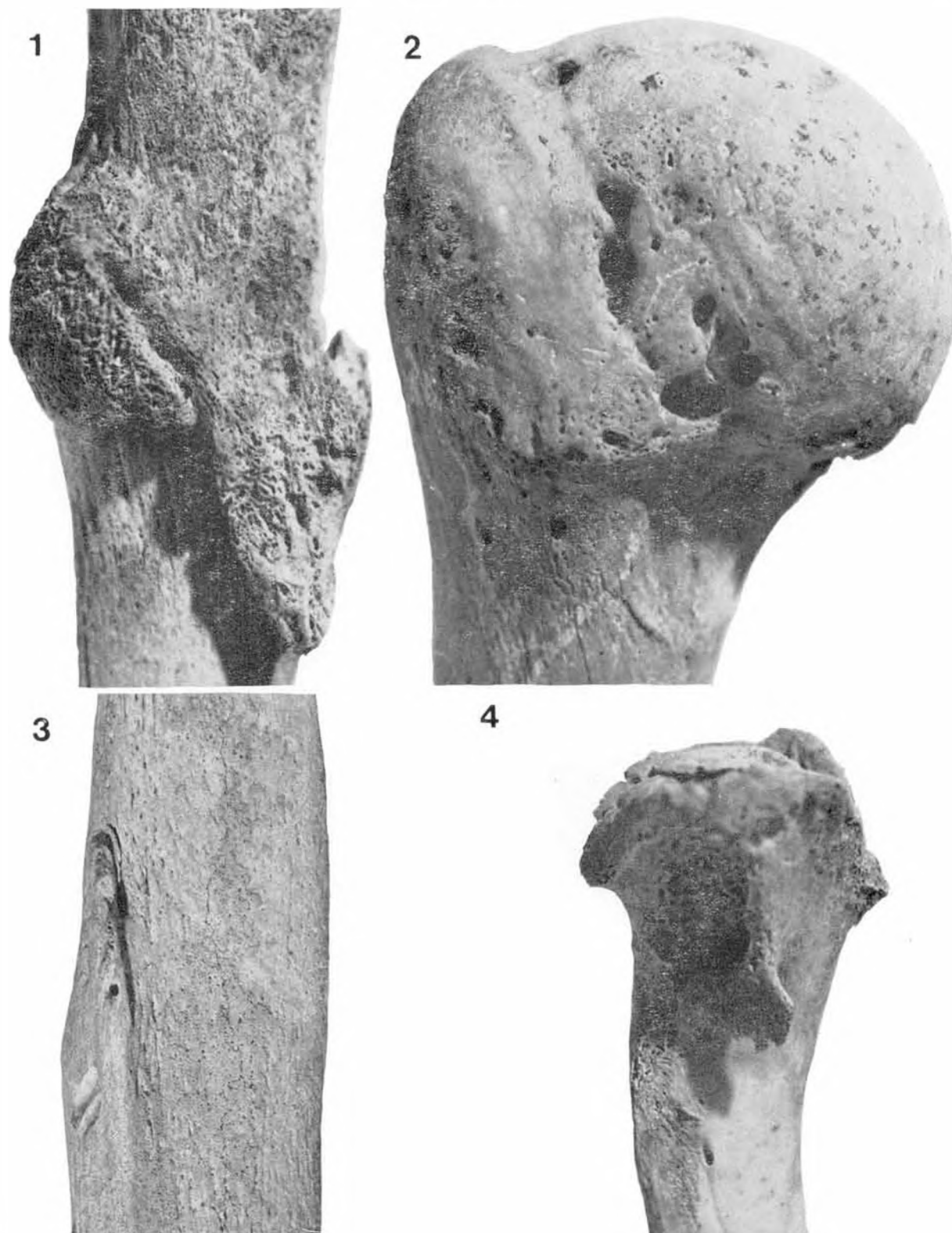
V. tábla. A somogyvári bencés apátság területéről előkerült koponyák 2 normában. 1. 27. sír; 2. szórvány a főhajóból; 3. 26. sír. – Tafel V. Die aus dem Gebiete der Somogyvári Benediktinerabtei vorgefundene Schädel in zwei Normen. 1. der Grab 27; 2. Spode aus dem Hauptschiff; 3. der Grab 26.

VI. tábla. A somogyvári bencés apátsági templom területéről előkerült koponyák 2 normában. 1. a nyugati főkapu előtti sír; 2. a kriptasír a főapsziszból; 3. 16/a. sír. — Tafel VI. Die aus dem Gebiete der Somogyvárer Benediktinerabtei vorgefundene Schädel in zwei Normen. 1. der Grab vor dem westlichen Haupttor; 2. die Gruft aus der Hauptapsis; 3. der Grab 16/a.

VII. tábla. Csonthártyagyulladás és idült csontvelőgyulladás nyomai (sequesteres csontfelszínek) az északi hajóból előkerült hosszúcsontok felszínein. — Tafel VII. Spuren der Knochenhautentzündung und chronischer Knochenmarkentzündung (auf den Knochenoberflächen sequester) an der Oberfläche der aus dem nördlichen Schiff vorgefundenen Langknochen.

VIII. tábla. Különböző betegségek nyomai lábsontokon. Az összes csont az északi templomhajóból került elő. 1. kallszosan gyógyult fractura tibiae; 2. caput humeri eburnifikálódott ízületi felszínnel; 3. osteoporotikus csontfelszín a tibián; 4. proximalis epiphysis tibiae arthrosis deformans-al – Tafel VIII. Spuren verschiedener Krankheiten an Bein-knochen. Alle Knochen sind aus dem nördlichen Kirchensc iff hervorgefunden. 1. mit Kallus geheilte fractura tibiae; 2. caput humeri mit elfenbeinartigen Gelenkoberfläche; 3. osteoporotische Knochenoberfläche an der tibia; 4. proximalis epiphysis tibiae mit arthrosis deformans.

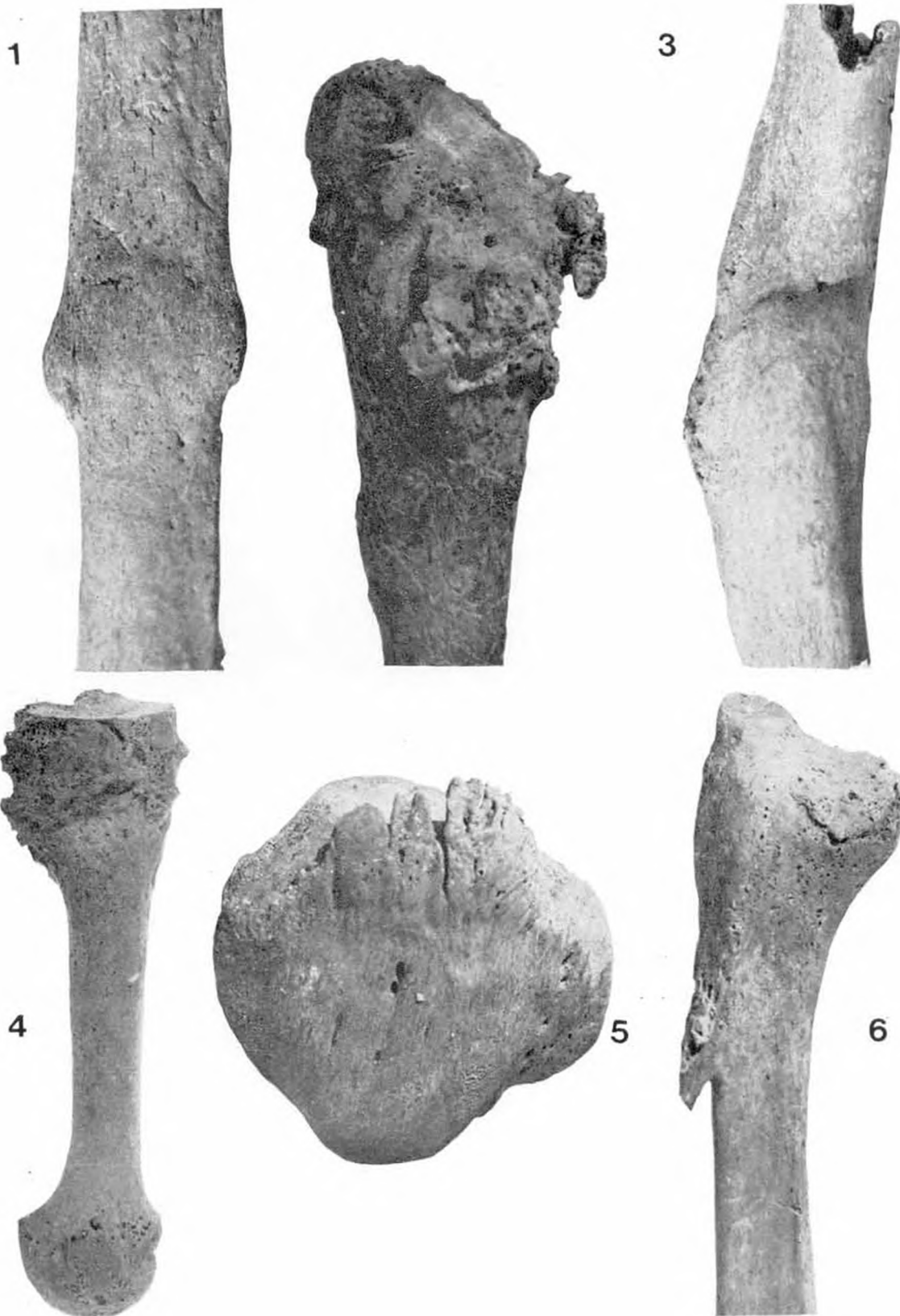

IX. tábla. Csontfelszínek különböző sérülések és betegségek utáni statusa. 1. 26. sír; 2. 26. sír; 3. 27. sír; 4. 26. sír; 5. 26. sír. – Tafel IX. Zustand der Knochenoberfläche nach verschiedenen Verletzungen und Krankheiten. 1. der Grab 26; 2. der Grab 26; 3. der Grab 27; 4. der Grab 26; 5. der Grab 26.

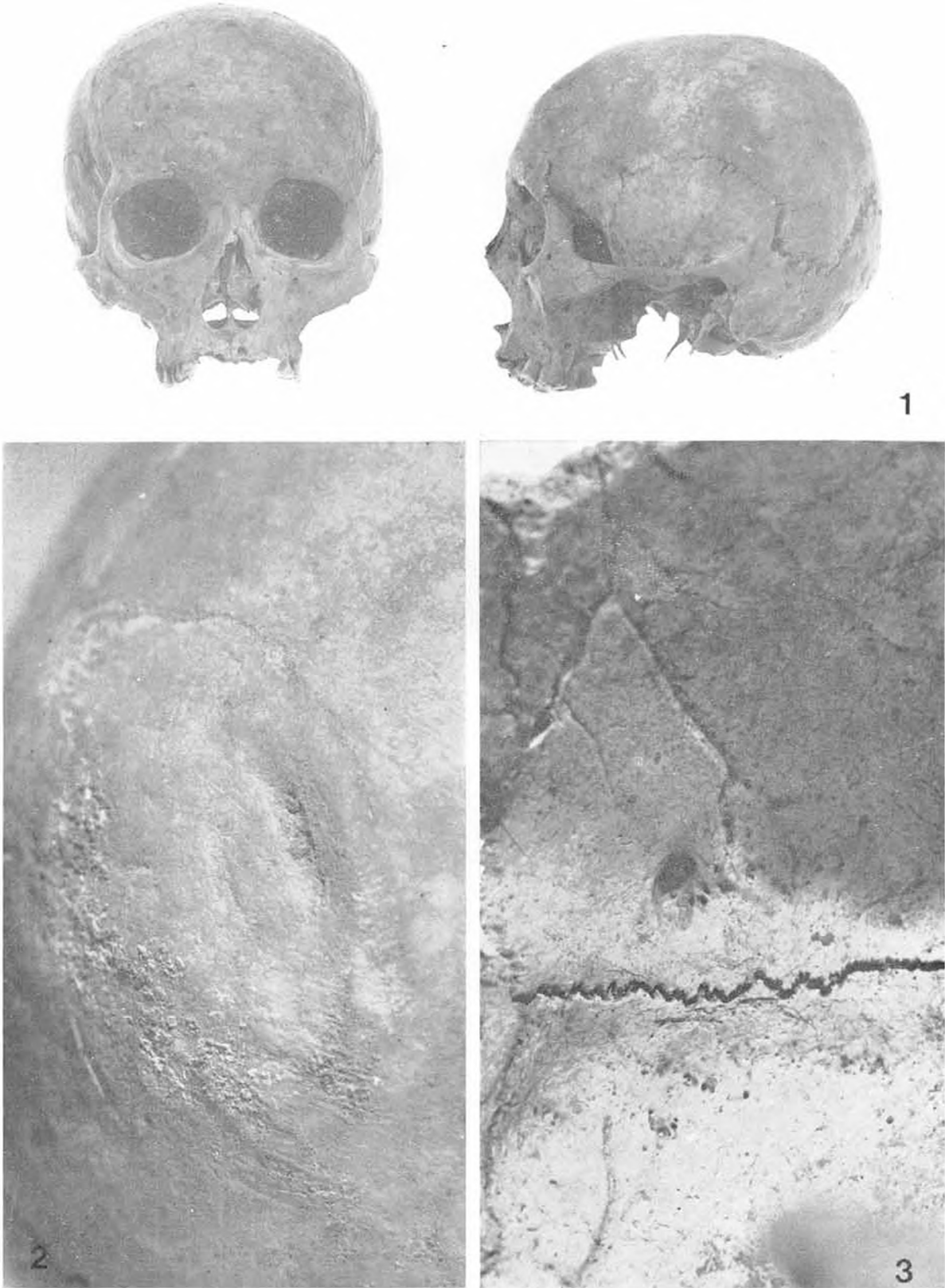

X. tábla. In vivo törött és kalluszosan gyógyult kulcsontok az északi hajóból előkerült csontvázaknál. — Tafel X. In vivo gebrochene und mit kallus geheilte Schlüsselbeine bei den aus dem nördlichen Schiff hervorgefundenen Skeletten.

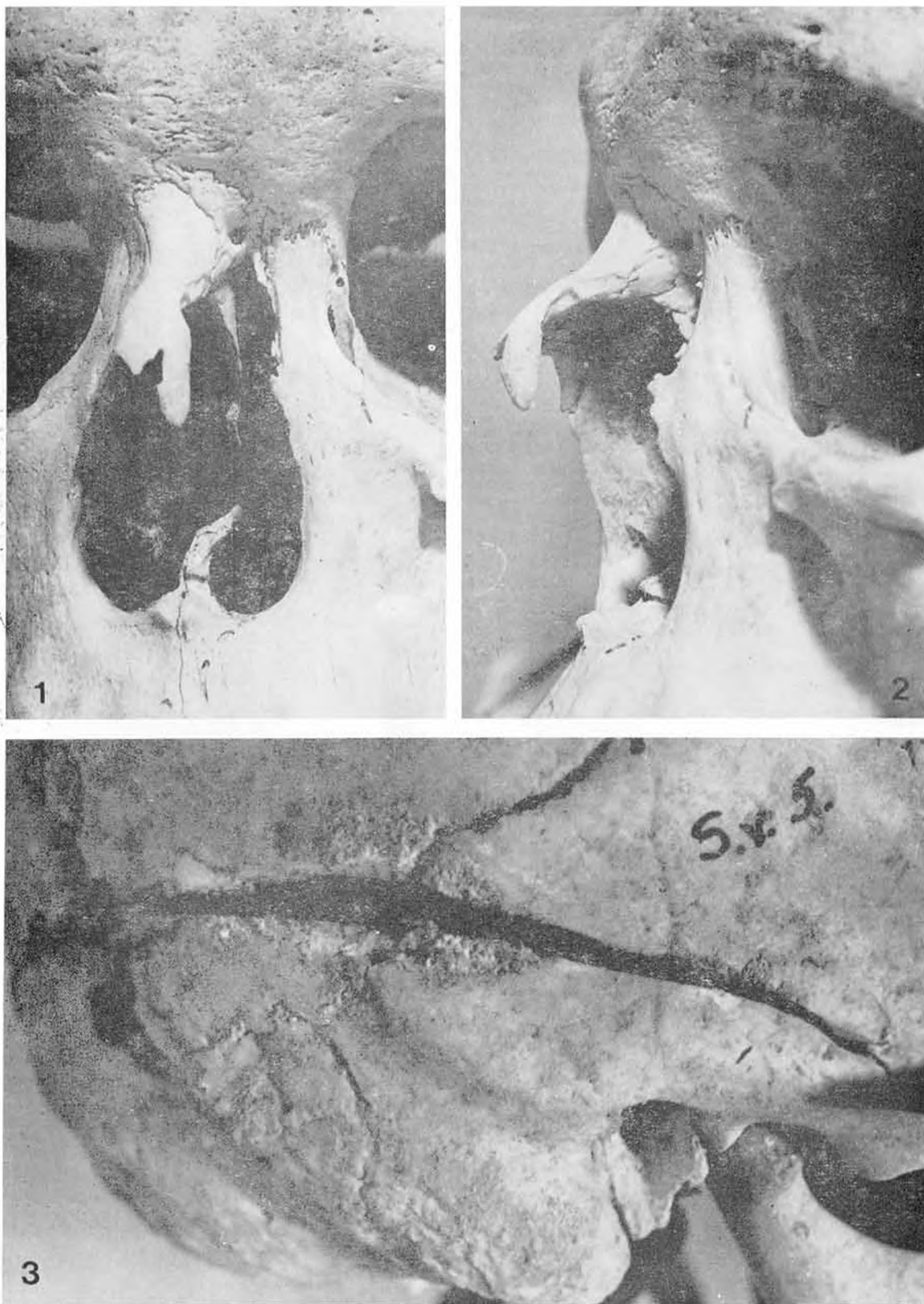

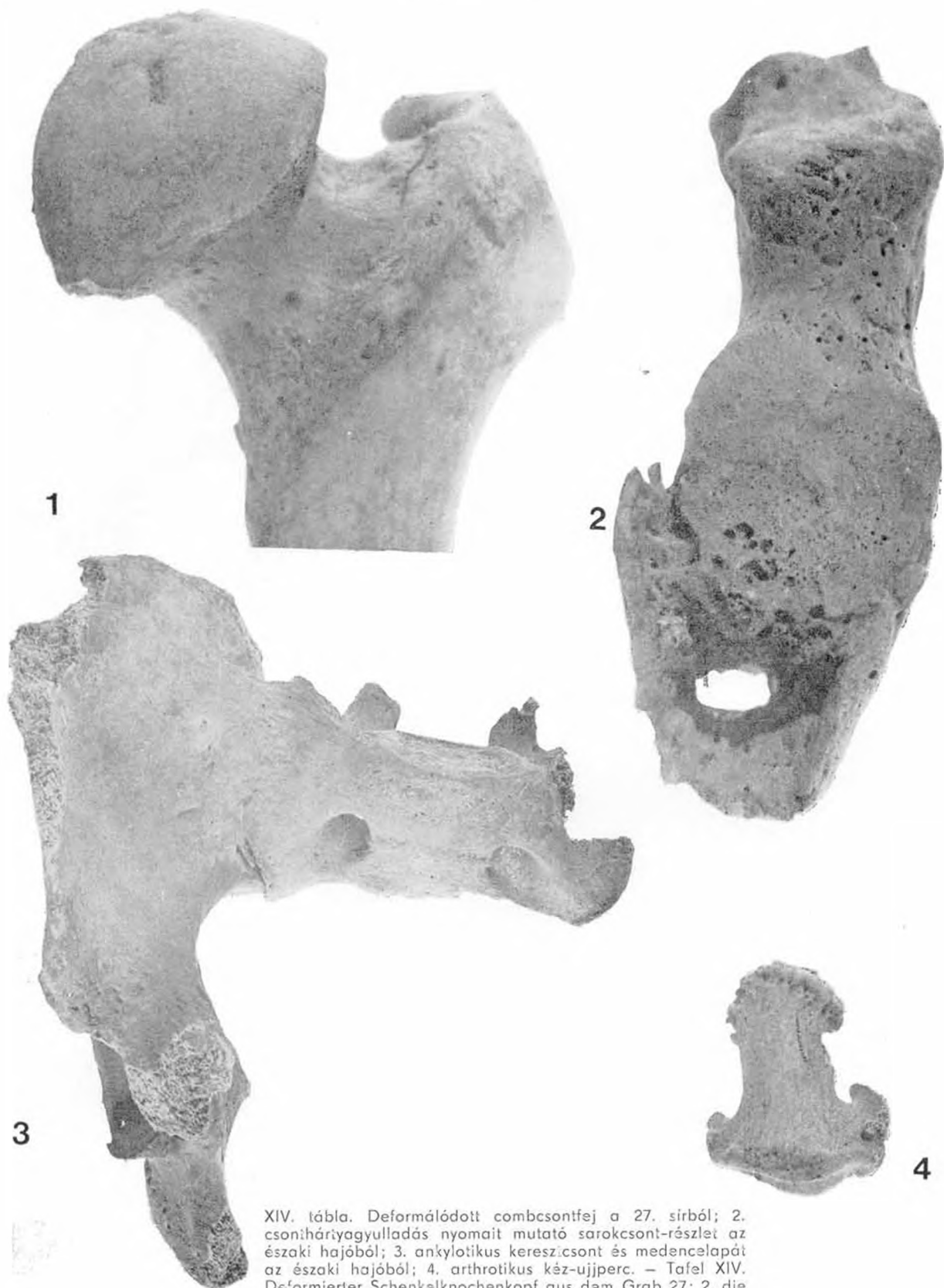
XI. tábla. 1. Törött radius; 2. arthrosis-os fibula; 3. törött borda; 4–5. arthrosis deformans nyomait viselő kézközépcsont (4) és térdkalács (5) az északi hajóból; 6. törött és kalluszosan gyógyult radius. – Tafel XI. 1. gebrochene Speiche (radius); 2. fibula mit arthrosis; 3. gebrochene Rippe; 4–5. Mittelhandknochen (4) mit den Spuren des arthrosis deformans und Kniescheibe (5) aus dem nördlichen Schiff; 6. gebrochener und mit Kallus geheilter radius (Speiche).

XII. tábla. 1. Szórvány koponya az északi hajó területéről; 2. koponyaseb a főhajóból, amely in vivo gyógyult; 3. Pecchioni-féle gödrök az északi hajóból előkerült koponyánál. — Tafel XII. 1. Sporadenschädel aus dem Gebiete des nördlichen Schiffes; 2. Schädelwunde aus dem Hauptschiff; die in vivo geheilt wurde; 3. Pecchioni-Gruben beim aus dem nördlichen Schiff vorgefundenen Schädel.

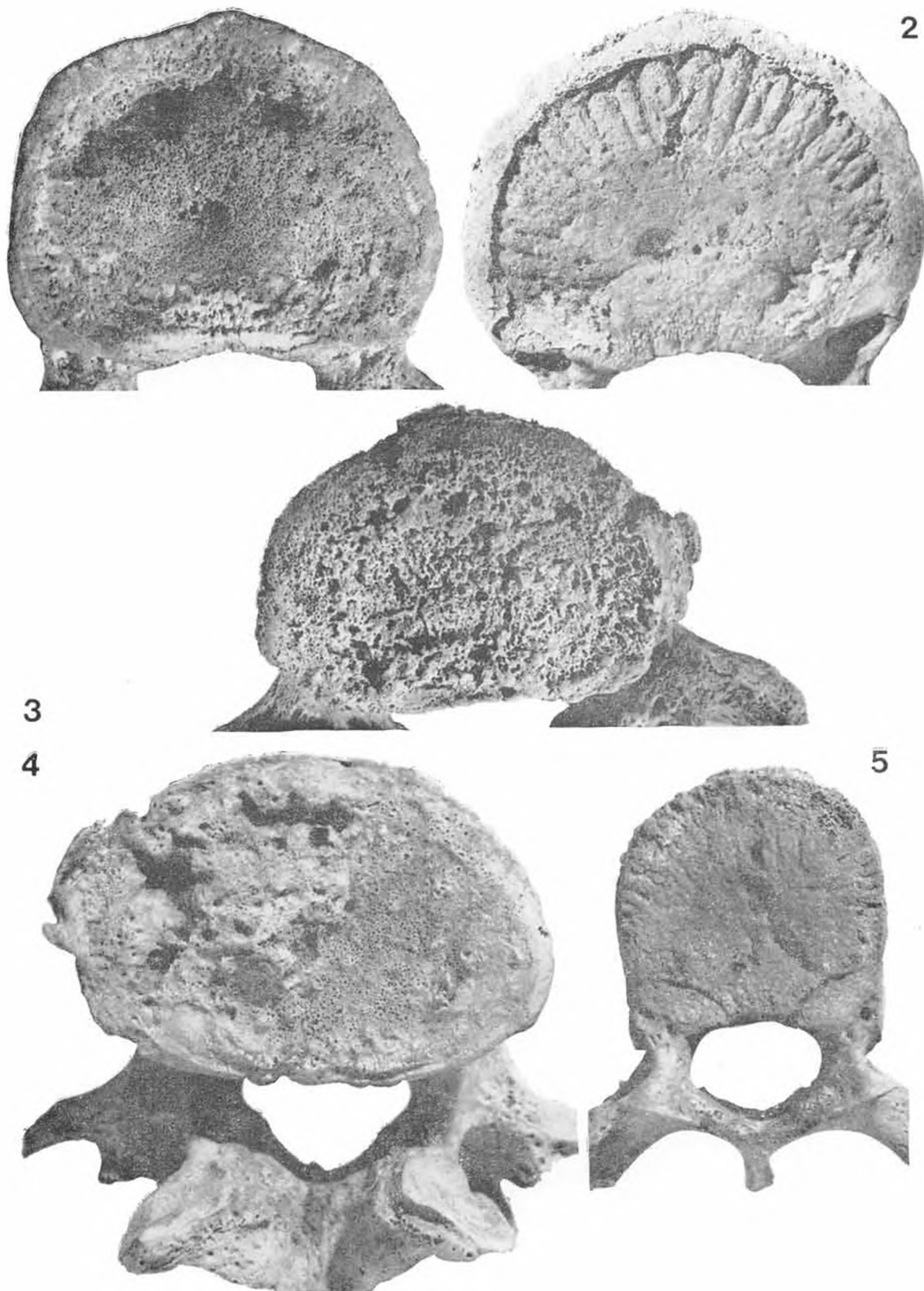
XIII. tábla. 1–2. A 26. sír in vivo törött és gyógyult orrcsontja; 3. lethális jobb csecsnnyúlvány fölötti sérülés az 5. sírnál. – Tafel XIII, 1–2. Der in vivo gebrochene und geheilte Nasenknochen im Grab 26; 3. lethale Verletzung über den rechten Brustfortsatz im Grab 5.

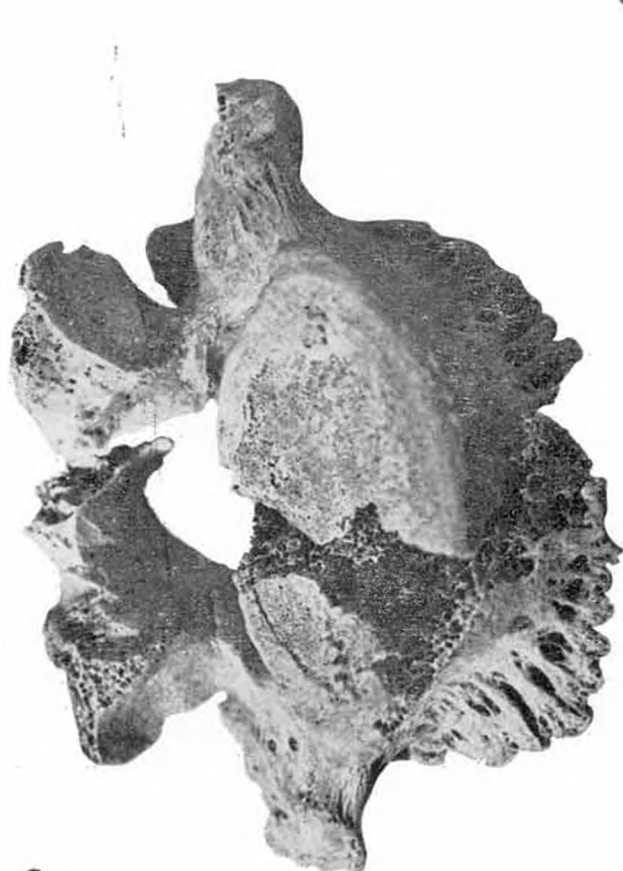
XIV. tábla. Deformálódott combcsontfej a 27. sírból; 2. csonthártyagyulladás nyomait mutató sarokcsont-részlet az északi hajóból; 3. ankylotikus keresztcsont és medencelapát az északi hajóból; 4. arthrotikus kéz-ujjperc. – Tafel XIV. Deformierter Schenkelknochenkopf aus dem Grab 27; 2. die Spuren einer Knochenhautentzündung an einem Fersenbein-Teil aus dem nördlichen Schiff; 3. ankylotisches Kreuzbein und Hüftbein aus dem nördlichen Schiff; 4. arthrotisches Handglied.

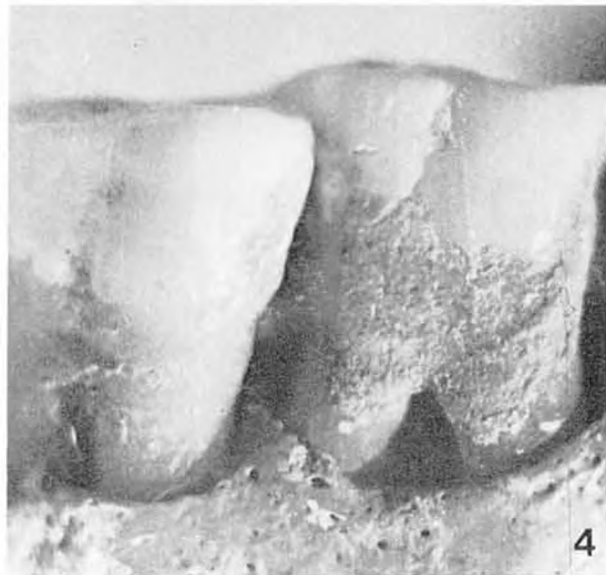
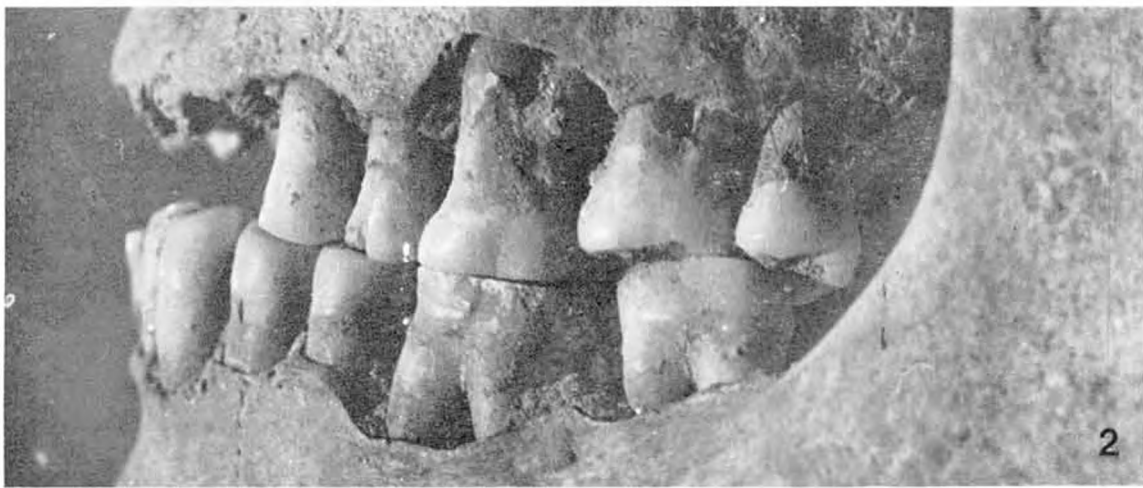
XV. tábla. 1. Foramen condyloideus a nyugati kapu előtti területről; 2. perforált ujjperc a 3. sírból; 3 perforált sternum az északi hajóból. — Tafel XV. 1. Foramen condyloideus aus dem Gebiete vor dem westlichen Tor; 2. Perforierte (durchbohrte) Handglied aus dem Grab 3; 3. Durchbohrte sternum aus dem nördlichen Schiff.

XVI. tábla. Idült ízületi bántalmat mutató csigolyák perimexostozisokkal a templom északi hajójából. — Tafel XVI.
Chronische Gelenkleiden zeigende Wirbel mit perimexostosis aus dem nördlichen Schiffe der Kirche.

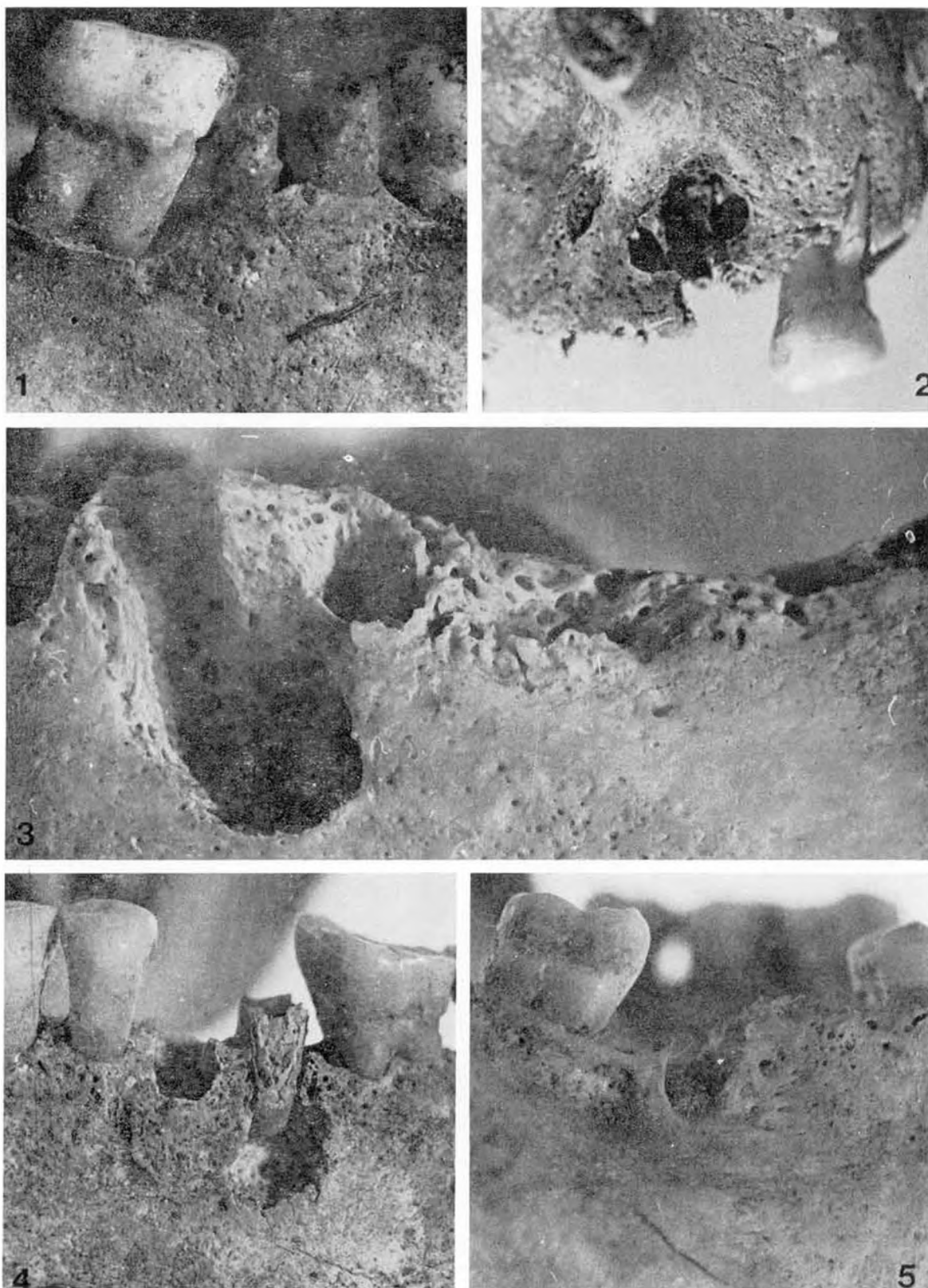

XVII. tábla. Arthrosis deformans-t mutató csigolyák a templom északi hajójából. — Tafel XVII. Arthrosis deformans zeigende Wirbel aus dem nördlichen Schiffe der Kirche.

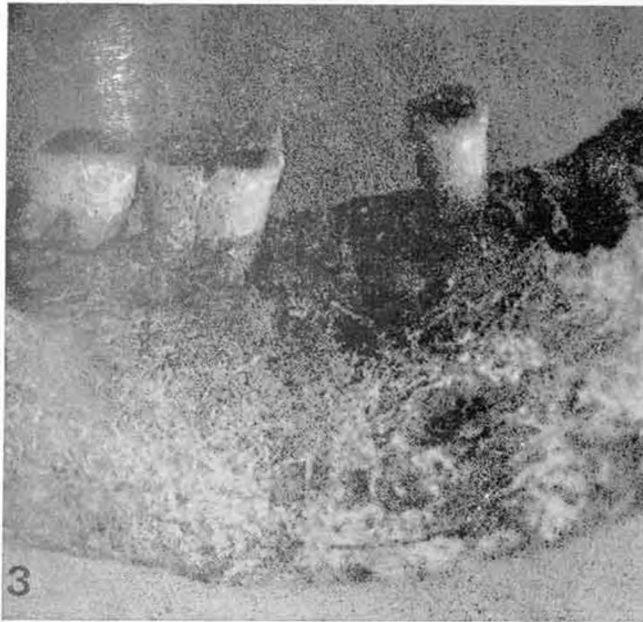

XVIII. tábla. 1. Harapási rendellenesség a főhajóból előkerült csontváznál; 2–4. paradontosis az északi hajóból előkerült csontvázaknál. — Tafel VIII. 1. Anomalien des Bissens beim aus dem Hauptschiff hervorgefundenen Skelett; 2–4. paradontosis bei den aus nördlichen Schiff hervorgefundenen Skeletten.

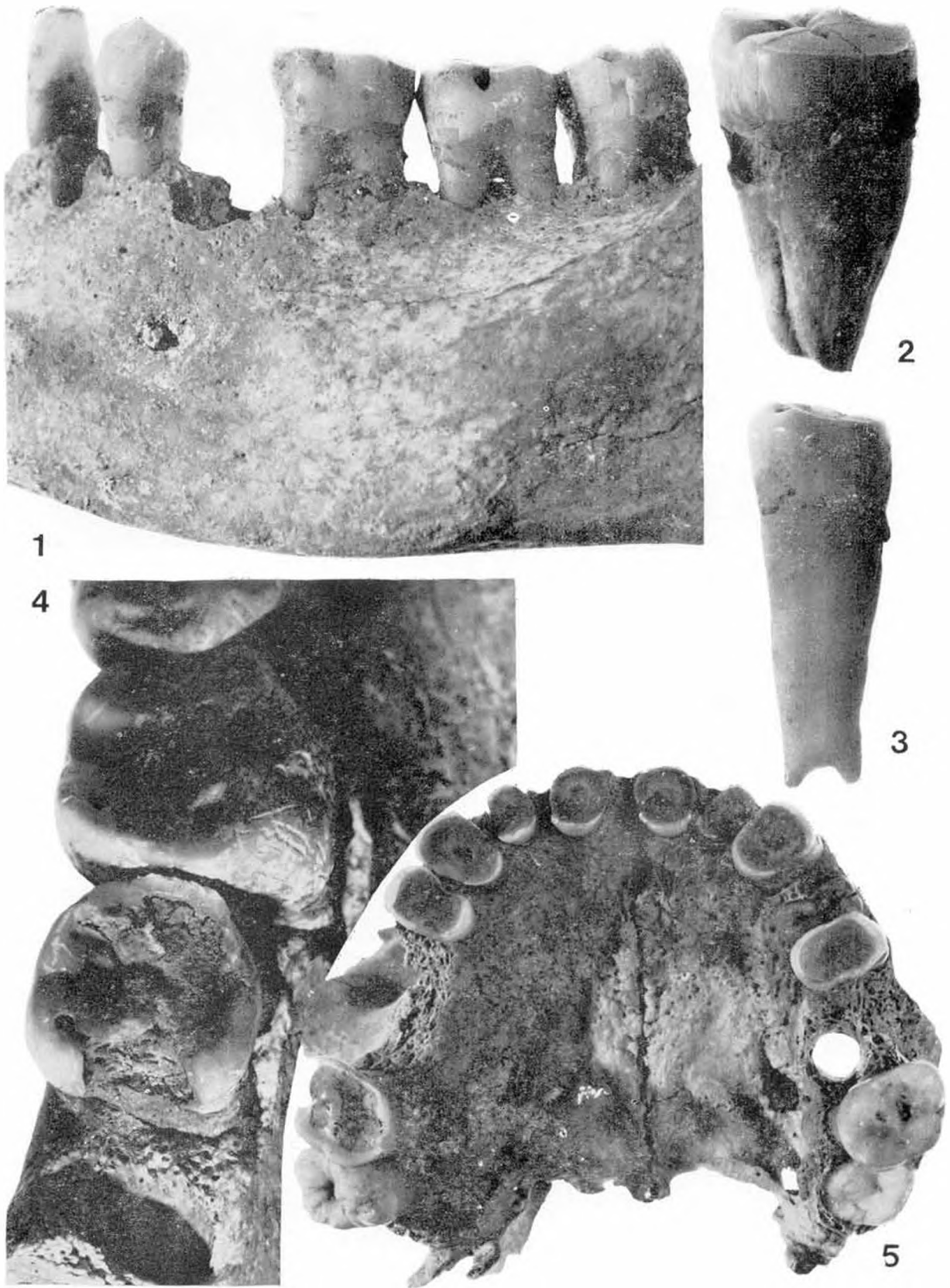

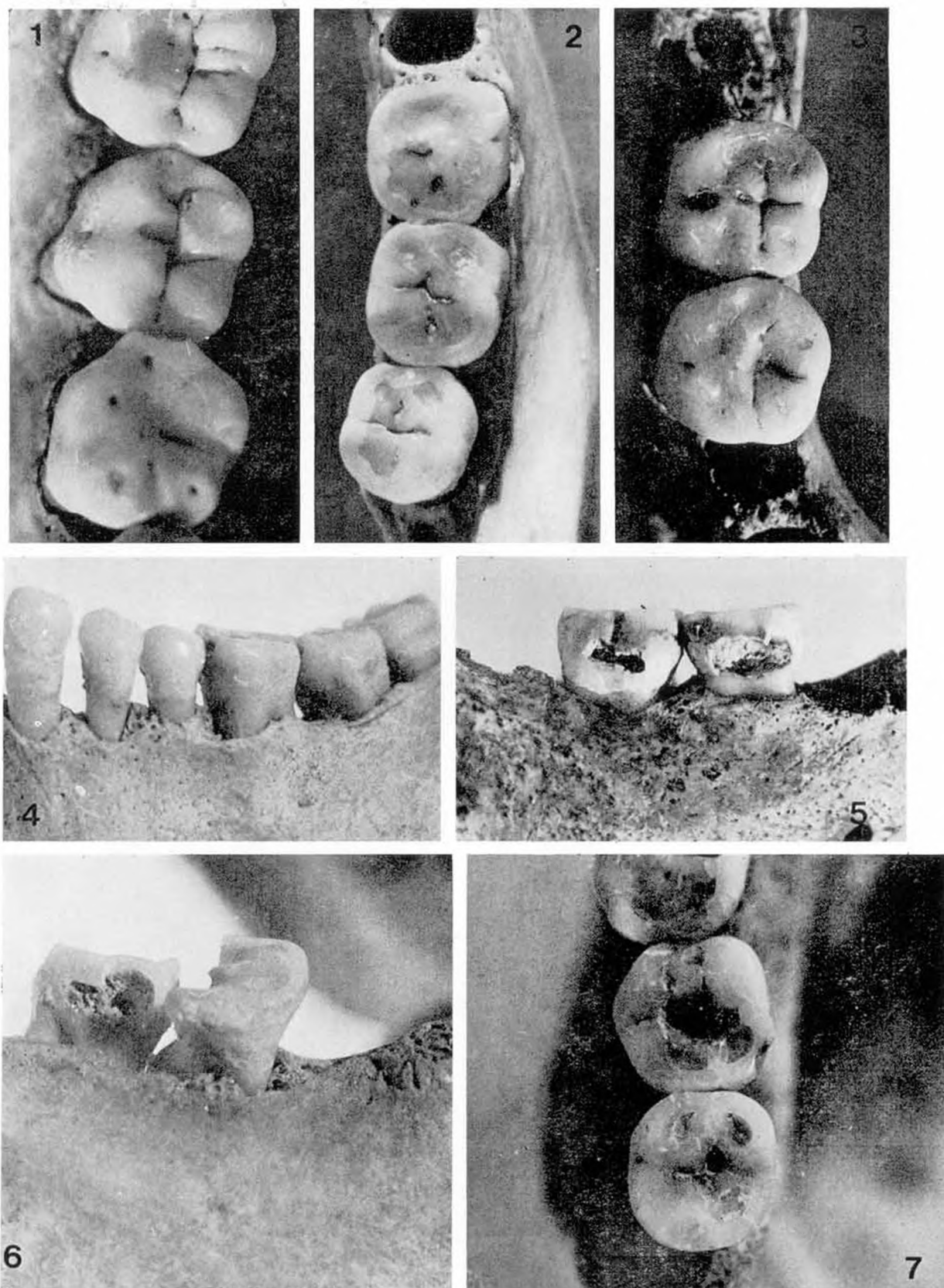
XX. tábla. Foggyökérgyulladás nyomai. 1. északi hajóból előkerült csontváznál; 2–5. fogmederkárosulás foggyökérgyulladás utáni statusa az északi hajóból. — Tafel XIX. Spuren einer Zahnwurzelentzündung. 1. beim Skelett aus dem nördlichen Schiff; 2–5. Zustand der Schädigung der Zahnhöhle nach Zahnwurzelentzündung aus dem nördlichen Schiff.

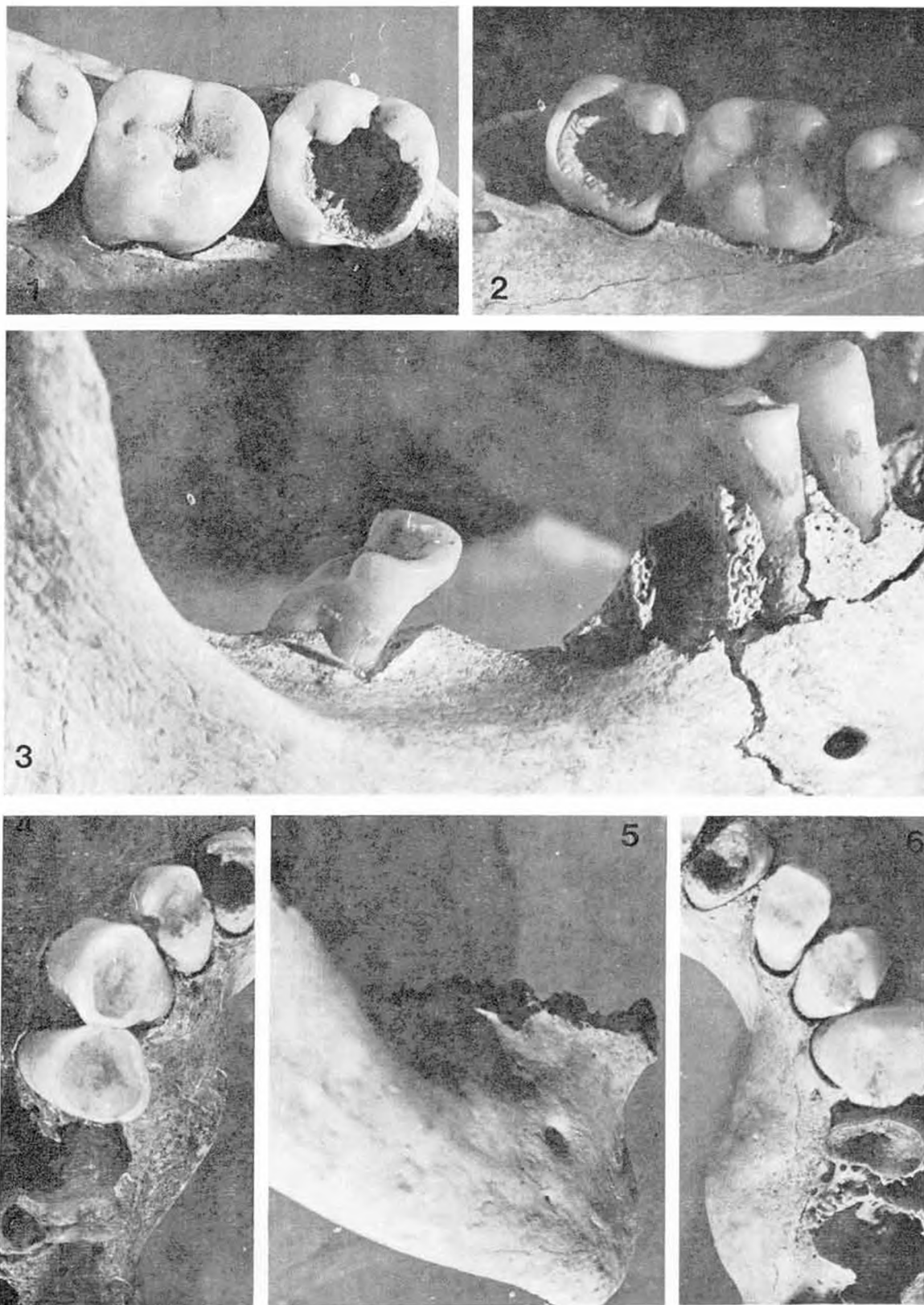
XX. tábla. 1. Foggyökérendellenesség az északi hajóból előkerült csontváznál; 2. fogkö az északi hajóból előkerült csontváznál; 3–4. foggyökérgyulladás utáni status az északi hajóból előkerült koponyánál. — Tafel XX. 1. Anomalie an der Zahnwurzel beim aus dem nördlichen Schiff hervorgefundenen Skelett; 2. Zahnkruste beim aus dem nördlichen Schiff hervorgefundenen Skelett; 3–4. Zustand nach Zahnwurzelentzündung beim aus dem nördlichen Schiff hervorgefundenen Schädel.

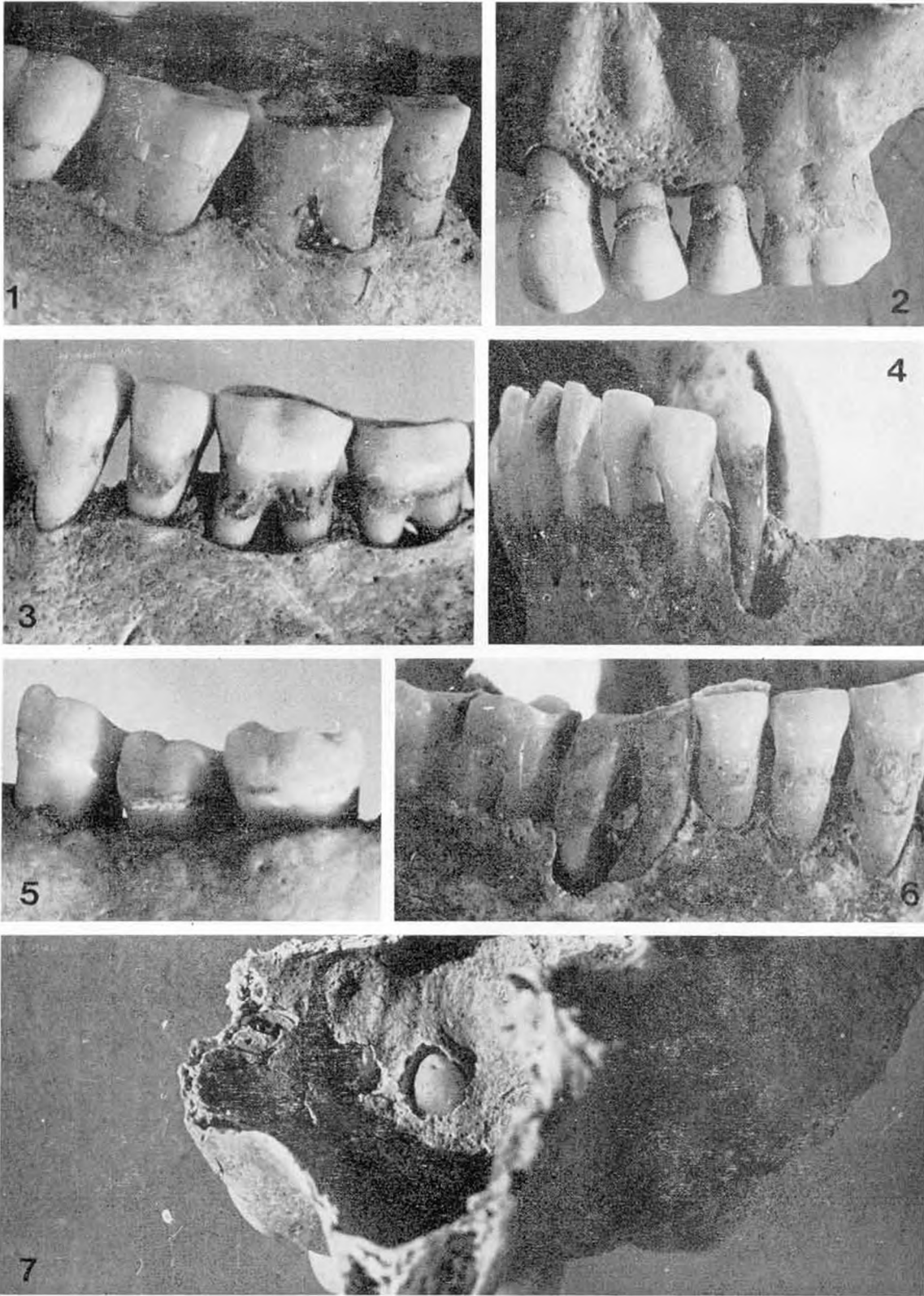
XXI. tábla. 1. Parodontosis-os fogak az északi hajó területéről; 2–3. egymás mellett különböző mértékben kopott fogak az északi hajó területéről előkerült csontváznál; 4. rossz állományú fog az északi hajó területéről; 5. fogállomány anomália az északi hajó területéről előkerült csontváznál. – Tafel XXI. 1. Zähne mit parodontosis aus dem Gebiete des nördlichen Schiffes; 2–3. nebeneinander stehende, in verschiedenem Masse abgenützte Zähne beim aus dem Gebiete des nördlichen Schiffes hervorgefundenen Skelett; 4. Zahn mit schlechtem Zustand aus dem Gebiete des nördlichen Schiffes; 5. Anomalie des Zahnzustandes beim aus dem Gebiete des nörlichen Schiffes hervorgefundenen Skeletts.

XXII. tábla. A caries különböző stádiumai. 1–3. caries superficialis; 4. kezdődő fognyaki caries; 5. fognyaki caries; 6–7. caries media. — Tafel XXII. Die verschiedenen Stadien der Zahnfäule (caries). 1–3. caries superficialis; 4. beginnende Zahnfäule am Zahnhals; 5. Zahnfäule am Zahnhals; 6–7. caries media.

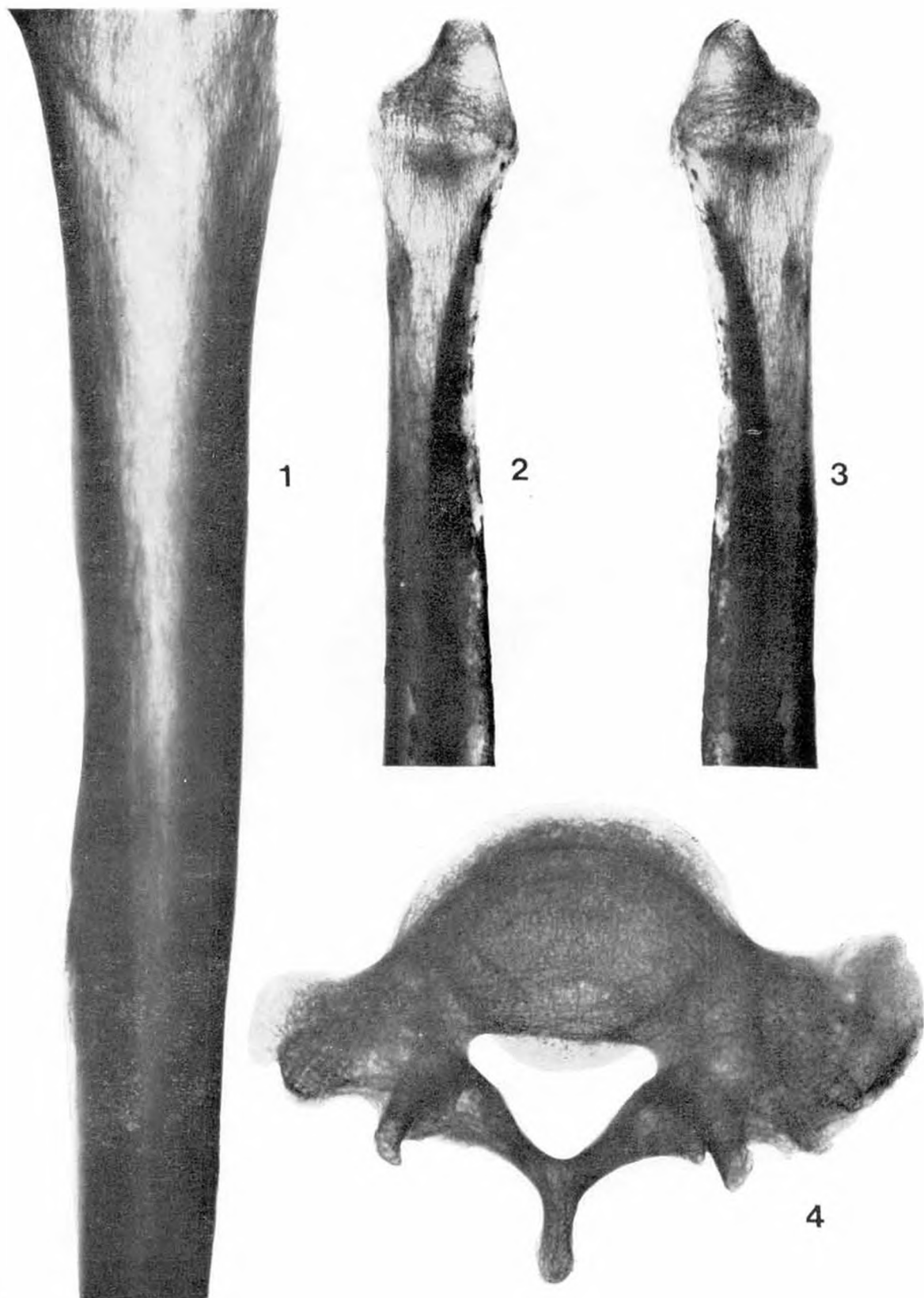
XXIII. tábla. 1–2. Caries profunda; 3. fogmedorsorvadás következtében resorbeált fogmedri rész és az állkapocs kettős törése; 4, 6. caries következtében elpusztult fog; 5. fogmedorsorvadás következtében megnyúlt állkapocs. – Tafel XXIII. 1–2. Caries profunda; 3. Infolge Zahnhöhlenschwindsucht resorbierter Teil in der Zahnhöhle und der doppelte Bruch des Kiefers; 4., 6. infolge Zahnfäule zugrunde gegangene Zahn; 5. infolge Zahnhöhlenschwindsucht ausgedehnter Kiefer.

XXIV. tábla. 1–6. A paradontozis különböző formái; 7. arcüregbe perforált gyökerű fog. — Tafel XXIV. 1–6. Die verschiedenen Formen der paradontosis; 7. der in die Gesichtshöhle durchbohrte Zahnwurzel.

XXV. tábla. 1–3. Nagymértékben fejlett linea myohyoidea a mandibulákon. Mindhárom állkapocs az északi hajóból származik. — Tafel XXV. 1–3. In grossem Masse entwickelte linea myohyoidea an den mandibula. Alle drei Keifer stammen aus dem nördlichen Schiff.

XXVI. tábla. Röntgenfelvételek (1–4) a somogyvári 26. sírból előkerült csontváz egyes részeitől. 1. tibia; 2–3. fibula; 4. ágyékcsgolyó. — Tafel XXVI. Röntgenaufnahmen (1–4) über die einzelnen Teile des aus dem Grab N°. 26. hervorgefundenen Skeletts in Somogyvár, 1. tibia; 2–3. fibula; 4. Lendenwirbel.

A METRIKUS ADATOK ELEMZÉSE

A somogyvári temető területéről előkerült embercsontanyag nem tartozik a tetszetős csontanyagok közé. Különleges értéke és helyének, korának ritkasága miatt azonban mégis szükségesnek mutatkozott, hogy minden szórvány méretét még „ömlesztve” is felvegyük, és ezzel adatot szolgáltatassunk egy zárt középkori magyar dunántúli közösségről. Ha lesz majd több

összehasonlító hasonló anyagunk, akkor majd nyilatkozhatunk arról, hogy e közösség mennyiben volt speciális és zárt. Addig azonban adatokat kell szolgáltatnunk egy XI–XII. századi bencés apátság válogatott és hozzá tartozó köznépi közösségéről. Mivel minden szórványcsontanyag főbb méreteit felvettük, ezért a következő táblázatokban (2., 3., 4. és 5. táblázatok) az esetszám (N) igen különböző lesz aszerint, hogy melyik csontból mennyi maradt meg összesen.

2. táblázat

A somogyvári bencés apátság területéről előkerült agykoponyák méreteinek átlaga

Martin-f. szám	M é r e t e k	Férfiak		Nők	
		N	M	N	M
1.	Legnagyobb koponyahosszúság	26	178,37	12	186,00
3.	Glabella-lambda-hosszúság	26	170,81	12	173,50
5.	Koponyaalap hosszúsága	23	101,31	—	—
7.	Foramen magnum hosszúsága	21	34,36	10	34,00
8.	Legnagyobb koponyaszélesség	25	142,67	13	140,33
9.	Legkisebb homlokszélesség	31	97,90	10	102,00
10.	Legnagyobb homlokszélesség	29	123,89	10	125,09
11.	Biauriculáris szélesség	24	123,07	10	117,21
12.	Legnagyobb tarkószélesség	24	114,57	12	110,50
13.	Csecsnyúlványszélesség	25	107,67	12	105,03
17.	Agykoponya magassága	24	134,71	—	—
20.	Porion-bregma-magasság	25	115,67	—	—
23.	Horizontális kerület	27	528,82	—	—
24.	Haránt koponyaív	27	315,94	10	302,09
25.	Nyílirányú koponyaív	22	367,17	—	—
32/1.	Nasion-bregma-szög	18	48,63°	—	—
32/2.	Glabella-bregma-szög	18	43,87°	—	—
32/a.	Tangentialis-szög (Mollison)	18	77,37°	—	—

3. táblázat

A somogyvári bencés apátság területén talált csontvázak arckoponyáinak átlagméretei

Martin-f. szám	M é r e t e k	Férfiak		Nők	
		N	M	N	M
40.	Arckoponya hosszúsága	19	91,66	—	—
42.	Alsóarc hosszúsága	16	113,50	—	—
43.	Felsőarc-szélesség	26	105,19	10	105,05
44.	Biorbitális szélesség	28	96,11	10	92,21
45.	Arcszélesség	18	130,63	—	—
46.	Középarc-szélesség	25	95,60	—	—
47.	Arcmagasság	20	109,70	—	—
48.	Felsőarc-magasság	25	66,67	—	—
50.	Orrgyök szélessége	29	24,21	—	—
51. jobb	Jobb oldali orbitaszélesség	27	36,89	12	35,02
52. bal	Jobb oldali orbitamagasság	27	29,53	10	28,06
54.	Orrszélesség	24	21,04	10	22,02
55.	Apertura piriformis magassága	27	46,00	—	—
60.	Maxilloalveolaris szélesség	26	51,82	—	—

Martin-f. szám	M é r e t e k	Férfiak		Nők	
		N	M	N	M
61.	Maxilloalveolaris szélesség	25	62,13	12	57,50
62.	Szájpad hosszúsága	25	49,06	—	—
63.	Szájpad szélessége	26	36,69	12	32,50
65.	Condylus-távolság	28	120,22	14	116,25
66.	Állkapocs-szélesség	31	103,19	16	97,67
68.	Állkapocs-hosszúság	33	106,00	17	103,00
69.	Állkapocs-magasság	38	32,35	15	28,60
70. jobb	Jobb állkapocság magassága	36	58,31	16	52,00
70. bal	Legkisebb állkapocs-szélesség	40	33,03	16	30,83
72.	Arcprofil-szög	18	85,62°	—	—
73.	Középarcprofil-szög	18	86,25°	—	—
79.	Állkapocs-szög	33	120,43°	16	125,67°

4. táblázat

A somogyvári bencés apátság területén talált csontvázak
koponya- és vázcsont-jelzői

Martin-f. szám	J e l z ő k	Férfiak		Nők	
		N	M	N	M
8:1	Hosszúság-szélesség-jelző	24	80,33	10	80,43
17:1	Hosszúság-magasság-jelző	23	76,34	—	—
20:1	Hosszúság-magasság-jelző porion	21	65,08	—	—
17:8	Szélesség-magasság-jelző	22	93,15	—	—
20:8	Szélesség-magasság-jelző porion	21	79,00	—	—
9:10	Haránthomlok-jelző	26	79,14	—	—
9:8	Transversalis frontoparietalis j.	25	68,53	—	—
47:45	Morfológiai arcjelző (Kollmann)	16	85,69	—	—
48:45	Felsőarc-jelző (Kollmann)	18	52,16	—	—
52:51	Jobb oldali szemüreg-jelző	27	80,80	—	—
54:55	Orrüreg-jelző	24	44,64	—	—
50:44	Interorbitális-jelző	23	24,75	—	—
63:62	Szájpad-jelző	24	75,23	—	—
61:60	Maxilloalveolaris jelző	25	120,33	—	—
6:1	Clavicula robusticitas jelzője	58	27,12	30	23,82
6:5	Humerus diaphysis transv. jobb.	63	83,12	34	83,72
7:1	Humerus hossz-kereszt-jelző jobb.	58	21,64	30	20,26
5:2	Sacrum hosszúság-szélesség j.	25	99,46	13	107,90
2:1	Sacrum keresztcsonti jelző	25	92,63	13	93,47
1:2	Pelvis szélesség-magasság-jelző	30	133,34	16	131,28
6:7	Femur index pilastericus jobb	40	104,29	25	105,98
6:7	Femur index pilastericus bal	31	102,89	15	100,10
10:9	Femur index platymericus jobb	38	82,08	24	81,16
10:9	Femur index platymericus bal	28	79,48	14	80,00
9a:8a	Tibia index cnemicus jobb	51	70,98	30	71,92

5. táblázat

A somogyvári bencés apátság területén talált csontok vázcsontjainak
főbb méretei
(Jobb oldal)

Martin-f. szám	M é r e t e k	Férfiak		Nők	
		N	M	N	M
1.	Clavicula legnagyobb hossza	58	144,67	30	143,35
6.	Clavicula középső kerülete	59	39,24	30	34,15
1.	Humerus legnagyobb hossza	41	321,80	25	302,33
4.	Humerus dist. epiphysis-szélesség	40	62,77	29	57,10
5.	Humerus diaphysis max. középső Ø	65	22,46	33	19,91
6.	Humerus diaphysis min. középső Ø	63	18,67	34	16,67
7.	Humerus diaphysis legkisebb kerület	57	69,65	32	61,27
9.	Humerus caput transversalis Ø	44	45,29	30	43,55
1.	Radius legnagyobb hossza	65	240,22	29	231,58
4.	Radius diaphysis transversalis Ø	68	15,68	28	14,44
5.	Radius diaphysis sagittalis Ø	68	12,68	28	10,44
1.	Ulna legnagyobb hossza	38	255,83	22	245,56
1.	Sacrum elülső ívhossza	25	122,13	13	115,00
2.	Sacrum egyenes hossza	25	113,13	12	107,50
5.	Sacrum felső egyenes szélessége	31	112,52	14	116,00
1.	Pelvis magassága	33	208,95	17	196,71
2.	Pelvis intercrystalis Ø	30	156,70	16	149,83
1.	Femur legnagyobb hosszúsága	39	449,27	19	406,22
2.	Femur természetes hosszúsága	38	444,21	19	400,77
6.	Femur diaphysis sagittalis középső Ø	56	28,98	26	25,75
7.	Femur diaphysis transversalis középső Ø	56	27,68	26	24,31
9.	Femur transversalis felső Ø	58	32,27	24	30,92
10.	Femur sagittalis átmérő felül	57	27,72	25	26,20
19.	Femur caput sagittalis átmérője	57	47,68	23	39,54
1.	Tibia teljes hosszúsága	36	371,27	24	323,28
1/b.	Tibia Mollison-hosszúsága	35	355,56	23	332,15
8a.	Tibia sagittalis Ø foramen nutritium	51	34,29	29	30,52
9a.	Tibia transversalis Ø foramen nutritium	51	24,34	30	21,95

A metrikus adatok csak egy válogatott XI–XII. századi populációról adnak képet, s ez nem hasonlítható össze bármely településsel. Kevés számú női csontváz maradt meg, ezeknek metrikus adatai alig értékelhetők.

Kiszely István

(Irodalmat lásd a Hankó-tanulmánynál.)

DIE ANTHROPOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DES AUF DEM GEBIETE DER SOMOGYVÁRER ABTEIKIRCHE VORGEKOMMENEN KNOCHENFUNDES

Der anthropologische Daten veröffentlichende Artikel bearbeitet das vom Gebiete der Somogyvárer Abteikirche vorgefundenen Menschenknochenmaterial mit klassischen Methoden. Die Bearbeitung des Knochenfundes geschah nach den Stellen des Vorkommens in der Kirche. Auf dem Grunde deren kann man folgendes feststellen:

1. In dem nördlichen Kirchenschiff wurden die in der Abtei lebenden ausländischen, hauptsächlich Benediktinermönche aus Süd-Frankreich. Aus diesem Kirchenschiff sind nur Männerknochengerüste zum Vorschein gekommen.

2. In das südliche Kirchenschiff liess sich wahrscheinlich der örtliche Klerus begraben.

3. In den westlichen Teil des Hauptsanktuariums bestattete man die Mitglieder der königlichen Familie oder die des Patronatsherrn, ausserdem jene jungen Männer, die im Kampf gestorben sind.

4. Aus dem Teil ausserhalb des Haupteinganges sind gleichmässig Männer, Frauen und Kinder vorgefunden; hier war wahrscheinlich der Begräbnisplatz der in dem Kloster arbeitenden Personen, oder man hat hieher die Bewohner der Umgebung begraben.

5. Die anthropologische Bewertung des sporadisch vorgekommenen Fundes ist nicht möglich.

Der gesammte vorgekommene Knochengerüstefund gehörte zu 455 Personen, davon sind 194 Personen aus dem nördlichen Kirchenschiff, 21 aus dem Hauptschiff, 29 aus dem südlichen Schiff, 33 Personen aus dem Gebiete vor dem Haupteingang und 178 waren von verschiedenen Stellen vorgekommener „sporadischer Fund“. Da die in dieser Epoche mit so grosser Häufigkeit gestorbene Säuglinge und Kinder un-

ter den begrabenen fehlten, ist die demographische Bewertung der Funde nicht möglich. Das auf dem Grunde der zum Vorschein gekommenen Knochen bestimmte durchschnittliche Lebensalter ist 35 Jahre lang.

In dem Rahmen der Studie geschah die zahnärztliche und pathologische Untersuchung der Funde. Von den gesamt möglichen Zähnen hatten wir nur 5,61% gefunden, auf dem Grunde dessen ist das Caries-Prozent 3,76, ein sehr niedriges. Eine hohe Zahl machten dagegen die in vivo verlorene Zähne aus, und der allgemeine Abrasion-Grad war auch hoch. Häufig sind die Zahnhals-Caries, die verschiedenen Zahnbettkrankheiten, Zahnkrusten, ausserdem die hochgradige Erhöhung der Linea Mylohyoidea. In dem nördlichen Schiffe der Kirche kamen sehr viele Knochen hervor, auf die eine Knochenmarkentzündung (Osteomyelitis) und eine Knochenhautentzündung (Periodontitis) charakteristisch sind, ausserdem Gelenkleiden. Das wirft zwei Möglichkeiten auf: entweder war die Adaptationsfähigkeit der hergekommenen Priester sehr klein (sie kamen von einer anderen Gegend her), oder – und das ist wahrscheinlicher – sie sind schon mit solchen Krankheiten hierher gekommen. Es ist Somogyvár vielleicht irgendein Kurort gewesen.

Die metrischen Daten geben nur über eine ausgewählte Population aus dem XI–XII-ten Jahrhundert ein Bild, das kann man nicht mit jeden anderen Populationen vergleichen. Wenige Knochengerüste von Frauen sind zurückgeblieben, die metrischen Masszahlen derer sind kaum zu bewerten.

I. Kiszely